

מדיניות ציבורית לא מוצהרת? ניתוח זהויות מקצועיות במענה לנפגעות אלימות כלכלית*

גלית ברקת-דניאלי,¹ דלית יסעור-בורוכוביץ,² אריאן רנן-ברזילי³
ואורלי בנימין⁴

נפגעות אלימות כלכלית בישראל, נשים שבני זוגן חסמו את גישתן למשאביהן הכלכליים, יכולות לפנות לשלושה ארגוני רווחה של המדינה: המוסד לביטוח לאומי; השירותים החברתיים, כולל המרכזים למניעת אלימות; ויחידות הסיוע שלצד בתי המשפט (כשהן בתהליכי גירושין). לאחרונה עלתה למודעות זכאותן של נפגעות אלימות כלכלית לתמיכה, וחיזוק את האפשרות לגלות מחויבות כלפיהן. מנקודת המבט הממוקדת בזהות מקצועית (זהות פרופסיונלית, professional identity) בהקשר כזה, מצופה כי תתפתח מדיניות ציבורית לא מוצהרת, ושהמועסקות בארגוני הרווחה יפתחו מחויבות ויגיבו למידע על אלימות כלכלית שהפונות מוסרות, מעבר לנאמנותן להנחיות המדיניות הפורמלית. נקודת מבט חלופית מציעה את המושג **השראה להנגשת משאבים**⁵ לחידוד האפשרות שהבסיס הנורמטיבי בזהות המקצועית מגיב לשיח הציבורי, ומעצב מחדש את הפעולה הנתפסת כראויה ומוסרית לאור מעמדה המקצועי של העובדת ואפשרויות הפעולה שלה. עד כה לא נבחנו היחסים בין שתי נקודות המבט – הזהות המקצועית וההשראה להנגשת משאבים –

המחברות מודות לד"ר קרני קריגל ולד"ר יעל בר צדק על עזרתן באיסוף הנתונים ובניתוח
* מספר אישור ועדת האתיקה של המכללה האקדמית עמק יזרעאל ע"ש מקס שטרן הוא MEK YVC (2018-72)

- 1 דוקטור, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, ומכללת אור יהודה
- 2 פרופסור, החוג לעבודה סוציאלית, המכללה האקדמית עמק יזרעאל
- 3 דוקטור, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה
- 4 פרופסור, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן
- 5 במאמר זה החלטנו להשתמש במושג **השראה להנגשת משאבים** במקום במושג הרווח **פועלות מוטמעת** (embedded agency), ובקיצור: השראה להנגשה.

באשר לסוגיה שהמודעות לה מצויה בעלייה, ולפיכך נותר מעורפל האופן שבו ראוי לחבר ביניהן. כדי לברר את האפשרות שזהויות מקצועיות מגיבות למודעות עולה כך שההשראה להנגשה משנה את משמעותו של מידע בנוגע לסוגיה, המאמר מציע חיבור תאורטי בין המושג **זהות מקצועית (פרופסיונלית)** לבין המושג **השראה להנגשת משאבים**, חיבור המוסיף דגש על מקורותיה של זהות מקצועית. על בסיס ניתוח 48 ראיונות מובנים בנושא התגובה למידע על אלימות כלכלית נבחנה הזהות המקצועית לאור מקורות הסמכות, מקורות הלגיטימציה והבסיס הנורמטיבי. הניתוח הצביע על פרקטיקות תמיכה המשקפות את המדיניות הציבורית הלא מוצהרת בתחום. שלוש זהויות מקצועיות – ביורוקרטית, טיפולית ומתוכת – מלמדות על החשיבות שיש לקישור של המשמעות המיוחסת למידע על אלימות כלכלית אל המקורות שמהם נשאבות משמעויות אלה.

מילות מפתח: אלימות כלכלית, זהות מקצועית, פועלות מוטמעת, השראה להנגשת משאבים, פרקטיקות מדיניות, ארגוני רווחה, מגדר

מבוא

אלימות כלכלית (economic abuse) בין בני זוג משמעה שהאחד מהם שולל מהאחר את חירותו הכלכלית. על פי רוב, בן הזוג הוא השולל מבת הזוג את חירותה הכלכלית, כלומר מונע ממנה להשתמש במשאביה הכלכליים ובמשאבים המשותפים ולנהל אותם, משית עליה חובות, ואף לא מאפשר לה לרכוש השכלה או להשתלב בתעסוקה (Adams et al, 2008). אף שבארץ ובעולם הולכת וגוברת המודעות לתופעה זו, אין אלימות כלכלית נכללת בחוק למניעת אלימות במשפחה (1991). מצב עניינים זה כוון בישראל מדיניות ציבורית מורכבת: מחד גיסא אומץ רשמית עקרון המחויבות להגנה על נשים, בזכות החוק למניעת אלימות במשפחה והתקציבים שיועדו ליישומו. מאידך גיסא פְּטוּיָה המעשיים של מחויבות זו של המדינה מוגבלים: (1) רמת מיצוי הזכויות של נפגעות אלימות בן זוג היא חלקית בלבד (יסעור-בורוכוביץ' ואח', 2021א); (2) תקציבים המוקצים למשרד הרווחה לטיפול באלימות בן זוג חוזרים לעיתים לאוצר בהיעדר מיצוי, והתוכניות אינן כוללות חילוץ של נפגעות האלימות מתלות כלכלית (אוקסנברג, 2020); (3) נורמות הגבריות ההגמונית, ובכללן תפקיד הבעל כמפרנס וכמנהיג כלכלי, משמרות את עוצמתן (רנן-ברזילי ויוסרי, 2016). מורכבות זו, בד בבד עם המודעות הגוברת למהותה של אלימות כלכלית ולהשפעותיה ארוכות הטווח על חייהן של נשים, מזמינות שאלה באשר למדיניות הציבורית המשתקפת בפועלתם של ארגוני הרווחה של המדינה: הביטוח הלאומי, השירותים החברתיים, לרבות המרכזים למניעת אלימות, ויחידות הסיוע שלצד בתי המשפט – שאליהן מגיעות נשים בתהליכי גירושין. האם המודעות המתחזקת בשיח הציבורי באשר למהותה של אלימות כלכלית רותמת את זהותן המקצועית של המועסקות בארגונים אלה לייחס משמעות למידע על אלימות כלכלית? האם מתבססת מחויבות נורמטיבית להנגשת מענים

הולמים לנפגעות ממנה? איך הזהות המקצועית מעורבת בעיצוב המדיניות בתחום המענה לנפגעות אלימות כלכלית?

הגישה הביקורתית למדיניות חברתית שהציגה לאחרונה ויליאמס (Williams, 2021) מבליטה את החשיבות שיש לבחינה של מדיניות חברתית לא רק כמדיניות הפורמלית, אלא גם כפי שזו מעוצבת במפגש בין ארגוני רווחה של המדינה לבין ארגוני החברה האזרחית. לפי גישתה של ויליאמס, ארגוני הרווחה של המדינה פועלים גם מתוך הקשבה לביקורת הנמתחת עליהם מצד ארגוני החברה האזרחית, וגם נשענים עליהם לצורך מענים שהמדיניות החברתית הפורמלית אינה מציעה. ראייתה זו של ויליאמס מאפשרת לה לתבוע ממנחחי המדיניות החברתית לבחון גם **מדיניות ללא מדיניות**.

שתי גישות מקובלות כיום להבלטת המרחק בין המדיניות בפועל לבין המדיניות הפורמלית: האחת ממוקדת ב**זהות מקצועית** (Webb, 2017), והאחרת ממוקדת ב**ביורוקרטיים ברמת הרחוב** (Cohen, 2023). בניסוחיהן העכשוויים, גישות אלו עוסקות בפרקטיקות המדיניות יותר מאשר במקורות השיח ובמקורות הפוליטיים שמהם הן נשאבות. נוסף על כך, גישת הביורוקרטיים ברמת הרחוב מאפשרת בחינה פחותה של המדיניות כפי שהיא מתהווה ברמות בכירות יותר של ניהול, אשר מייצרות קווים מנחים עבור אחרים בארגון. הבחינה של מדיניות ללא מדיניות, כפי שהציגה אותה ויליאמס, מעמידה שני יעדים: (1) בחינה של מקורות השיח והמקורות הפוליטיים שמהם נשאבות הפרקטיקות; (2) זיהוי של פרקטיקות מדיניות לא פורמליות גם ברמת הארגון.

צורך כפול זה ניתב אותנו להעדיף את גישת הזהות המקצועית על פני גישת הביורוקרטיים ברמת הרחוב לצורך הבחינה שאנחנו מציעות כאן למדיניות בפועל בנושא אלימות כלכלית נגד נשים; ובאופן ספציפי יותר – בנושא המשמעותיות שהמועסקות בארגוני רווחה מייחסות למידע שהפונות מנכחות בדבר אלימות כלכלית שהופעלה כלפיהן.

ההגדרה של זהות מקצועית תוקפה לאחרונה על ידי ווב (Webb, 2017) כזהות הממוקדת בתפיסה הסובייקטיבית של מועסקים את עצמם, כפי שהיא נשאבת מהתנסויות, ממוטיבציות, מערכים ומאמונות. הגדרה זו מחדדת את העיסוק באמונות ובערכים, ומבליטה את ההתאמה שיש בנקודת המבט הזאת לדיון במקורותיה של המשמעות המיוחסת למידע על אלימות כלכלית. עם זאת, לנקודת המבט של זהות מקצועית אין רכיב אנליטי שיאפשר לברר את מקורותיה של המחויבות כשמדובר במקורות שמחוץ לעצמי הפרופסיונלי. לכן אנו מציעות כאן שילוב בינה לבין נקודת מבט שיש בה רכיב אנליטי כזה: **השראה להנגשת משאבים**. ת'ורנטון ואח' (Thornton et al., 2012), שהציעו את המושג, גורסים כי חשוב לראות שהרכיב האוטונומי של הפעולה, זה שאינו מונחה באופן פורמלי, מוטמע לא רק בהקשר הארגוני אלא גם בזה החוץ-ארגוני ובשיח המתקיים בו. בהקשר הארגוני – שיח שמייצרים בעלי המקצוע ברשויות; ובהקשר החוץ-ארגוני – שיח שמייצרים פעילים בארגוני החברה האזרחית. מטרת המאמר היא לחבר בין פרפקטיבת השראה להנגשה

לבין פרפקטיבת הזהות המקצועית, כדי להבין את פרקטיקות המדיניות בתחום האלימות כלכלית כפי שהן מתעצבות במפגש בין החברה האזרחית לבין ארגוני הרווחה, וכפי שהן מתבטאות במשמעויות שמועסקות בארגוני הרווחה מייחסות למידע על אלימות כלכלית.

כדי לעשות זאת אנו סוללות נתיב לביאור המדיניות הציבורית הנוהגת באמצעות ניתוח פרקטיקות פורמליות ולא פורמליות, בדגש על איתור מקורותיהן כפי שהם משתקפים בדבריהן ובהתייחסויותיהן של המועסקות למקורות הסמכות, למקורות הלגיטימציה ולבסיס הנורמטיבי של פועלן (Toubiana & Zietsma, 2017). שלושה מקורות אלה מאפשרים לחיבור בין זהות מקצועית לבין ההשראה להנגשה לבוא לידי ביטוי, הן בנאמנות לשגרות הפעולה הפורמליות ולשימורן, הן במחוות המאתגרות את ההנחיות הפורמליות ומבטאות מחויבות כלפי הפונות לעזרת הארגון. שני סוגי התגובה האלו למידע על אלימות כלכלית שואבים מזהויותיהן של המועסקות בארגוני הרווחה ומהשיח שהן נחשפות אליו, לא פחות משהם מוטמעים במערך ההנחיות הפורמליות הכובל את יכולת הפעולה שלהן (Thornton et al., 2012). עד לאחרונה, הדיון בזהות מקצועית לא הפנה את תשומת הלב למיפוי מקורותיו של פועלן של אלו המחזיקות בה, מקורות אשר מעצבים את המשמעויות שהן מייחסות למידע הנוגע לבעיה חברתית. נעדרה גם התמקדות בסוגיות שהמודעות הציבורית להן נמצאת במגמת עלייה – דוגמת אלימות כלכלית.

בסקירת הספרות יוצג תחילה נושא האלימות הכלכלית והתגובות כלפיו. בהמשך תוצג המסגרת התאורטית, הנשענת על החיבור בין נקודת המבט של זהות מקצועית, כפי שפיתחנו אותה בשילוב שבין ווב (Webb, 2017) לבין המושג השראה להנגשת משאבים. אחר מכן יוצגו שלושת ארגוני הרווחה אשר בהקשר של הנחיותיהם הפורמליות מתהווה המדיניות בפועל כלפי נפגעות האלימות הכלכלית.

סקירת ספרות

אלימות כלכלית

על פי רוב, אלימות כלכלית ביחסים זוגיים מופנית כלפי האישה (Renan-Barzilay, 2017), כלומר מדובר בתופעה מגדרית המוגדרת כדלקמן: בן הזוג מונע מבת הזוג ידע ומעורבות בשליטה על משאביה הכלכליים והפיננסיים, ומנסה לשלוט ביכולתה להשיג משאבים כלכליים או להשתמש בהם (רנן-ברזילאי ויוסרי, 2016). חוקרים מציעים שלושה היבטים שלאורם ניתן לזהות אלימות כלכלית: (1) פיקוח כלכלי, המתייחס לבני זוג המפקחים על נשים ומגבילים את חירותן להשתמש במשאבי המשפחה; (2) ניצול כלכלי, המתייחס לבני זוג הכופים חובות על בת הזוג ופוגעים בקו האשראי שלה; (3) חסימה כלכלית, המתבטאת בסיכול הזדמנויות של נשים לתעסוקה או להתבססות

ולהתקדמות בעבודתן (Stylianou et al., 2013). בשלושת ההיבטים מופיע מוטיב הפיקוח בכפייה או השליטה בכפייה (coercive control) (Stark, 2007), המבחין בין אלימות כלכלית לבין המחויבות הגברית הנורמטיבית לתפקיד "המפרנס הטוב". ואולם בשיח המקצועי ההבחנה ביניהן מעורפלת, בין היתר משום שמערכת המשפט מותירה בשולי התייחסותה אלימות שאינה פיזית (Renan-Barzilay, 2017). במחקר שנערך לאחרונה נמצא שמוטיב הפיקוח בכפייה בהקשר של אלימות כלכלית כולל גם כוונה להשתלט על משאבים באמצעות בידוד בת הזוג והטלת ספק בידע וביכולת שלה להתנהלות כלכלית (Duron et al., 2020). לפיכך נמצא כי תמיכה חברתית וליווי במגעים עם מוסדות פיננסיים הם אמצעים מרכזיים לשיקום של נפגעות אלימות כלכלית (Schrage et al., 2020).

לאלימות כלכלית יש השפעות ארוכות טווח, במיוחד בהיעדר מקורות פורמליים ובלתי פורמליים אשר יכולים לתמוך בשיקומן הכלכלי של נפגעות. בכמה מקומות בעולם, אלימות כלכלית הוכרה כעבירה בחוק גם אם טרם הוקצו בו משאבים לשיקום הנפגעות ממנה. בטסמניה, אוסטרליה, החוק מתייחס במפורש לאלימות רגשית ולאלימות כלכלית (Barwick et al., 2020); בבריטניה, החוק למניעת אלימות כולל מאז 2021 התייחסות לאלימות כלכלית, גם אם יש המבקרות את ההישג בטענה כי ההגדרה אינה שלמה (Sharp-Jeffs, 2020); ויש מדינות שבהן בתי המשפט מתייחסים אליה כרכיב באלימות רגשית (Taveres & Wodon, 2018). הספרות העוסקת בתגובת המדינה לאלימות כלכלית נתקלת בפער בין חקיקה חסרה או חלקית בנושא (Renan-Barzilay, 2017), לבין מודעות לשבר הכלכלי הכבד שנפגעות של אלימות כלכלית מתמודדות עימו, שבר הדורש תהליך שיקום רב-ממדי (Weissman, 2020). בישראל, החוק למניעת אלימות במשפחה (1991) מכיר בזכאותן של נשים להגנה מפני אלימות של בן זוג, אך אינו מכיר באלימות כלכלית כסוג של אלימות של בן זוג. על כן תנאי מהותי לכך שנפגעות מאלימות בן זוג יקבלו מענה למצבן, גם אם לא שיקומי ולא ייחודי, הוא ההכרה בהן כנפגעות אלימות במשפחה. מכאן עולה שאלה זו: האם עובדות ארגוני הרווחה, המוציאות לפועל את מחויבותה המוצהרת של המדינה לספק הגנה לנפגעות אלימות בן זוג, מפתחות זהות מקצועית הכוללת מחויבות להעניק הכרה כזו למי שאינה חשופה לאלימות פיזית, לסייע לה לבסס את זכאותה לקשת המענים המוקצים לנפגעות אלימות בן זוג, ואף למענים ייחודיים לצורכי השיקום שלה?

החוק למניעת אלימות במשפחה (1991) מחייב עובדות של ארגוני רווחה לזהות אלימות בן זוג, לפעול בעניין, וכמוצא אחרון אף להציע שהייה במקלט כפתרון עיקרי להגנה על שלומה, גם כשהשהות במקלט אינה מתאימה לתנאי החיים של הפונה. כלומר: החוק מנציח תפיסה פטריארכלית: הוא מצהיר אומנם על מחויבות להגנה, אך אין בו מחויבות מפורשת לחלץ נשים מתלות בבני זוג אלימים, וגם אין הוא מתייחס לאלימות כלכלית או לחובות כפויים (Adams et al., 2020). גם כאשר מתחזקת ההכרה בתופעה, החוק אינו מקצה משאבים חומריים לחילוץ נפגעות אלימות מתלות בבני זוג אלימים.

מחקרים מלמדים כי גם אם בחוק לא מתוארת אלימות כלכלית, בפרשנות מרחיבה ניתן לראותה כחלק מאלימות נפשית (Christy et al., 2022). התנאי לכך הוא שעובדות בארגוני רווחה יפתחו כלפי נפגעות אלימות כלכלית מחויבות שתבטא בפעולה מאתגרת, למשל כזו המזהה את הפונה כנפגעת אלימות נפשית; כלומר מחויבות המתפתחת במפגש בין זהויותיהן המקצועיות לבין ארגוני חברה אזרחית שמחזיקים בפרשנות פמיניסטית. בישראל, כמו בארצות אחרות, ארגוני חברה אזרחית פמיניסטיים תובעים הכרה בזכותן של נפגעות אלימות כלכלית להליך שיקום של מצבן הכלכלי. כדי להעמיק את ההבנה באשר לאפשרות שעובדות יפתחו מחויבות כזו, יוצג השילוב בין נקודת המבט של זהות מקצועית לנקודת המבט של השראה להנגשת משאבים, שילוב שאנו מציעות לפתח כאן.

מסגרת תאורטית: זהות מקצועית והבו-זמניות של שימור ואתגור

נקודת המבט של הזהות המקצועית (Webb, 2017) מתמקדת בנייתו המפגש בין יסודות מקצועיים המתבססים בתהליך ההכשרה, לבין המפגש המתמיד עם שפה והנחיות של הארגון המתרגמות את הידע המקצועי לשגרות הפעולה המקובלות בארגון. נקודת מבט זו מחייבת לבחון את היחסים בין שלושה היבטים: (1) הסדרת זהות (identity regulation) – עיצוב הזהות המקצועית בהקשר של ההליכים המקובלים בארגון, ושל ערוצי השיח הדומיננטיים המלווים הליכים אלו; (2) עבודת זהות (identity work) – עבודה פרשנית יום-יומית של התמקמות והתפתחות מקצועית; (3) זהות עצמית (self-identity) – נרטיבים על העצמי המתהווים במפגש עם עבודת הזהות. שלושה היבטים אלה תורמים להבנת הדרך שנכון לנהוג בה (How to act) כחלק מתהליכים ארגוניים במרחב אמפירי מסוים. בדרך זו מתעצבת הזהות המקצועית בתהליך פרשני מתמשך, ותוך כדי משא ומתן עם מכלול המקורות שפועלים חברתיים (social actors) בארגון שואבים מהם את ההנחיה לפעולותיהם. הזהות המקצועית מכוונת את יכולתם להקנות להתנסויותיהם משמעות. היא מספקת את אוצר המילים ואת ההצדקות שהם משתמשים בהן, וכן את תפיסת העצמי שלהם. הזהות המקצועית היא אפוא מכלול העקרונות, הפרקטיקות והסמלים של המרחב התעסוקתי, שפועלים חברתיים מממשים בו את עקרונות המקצוע המקובלים עליהם.

פרספקטיבת הזהות המקצועית גורסת כי למרות כל המשותף בין עובדות באותו מרחב ארגוני, בדגש על השפה הארגונית וקבלת ההנחיות הארגוניות, בין פעולותיהן של אלו החולקות את אותו מרחב ארגוני יהיו הבדלים. לפי ווב (Webb, 2017), מקורם של הבדלים אלו הוא במבנה המחשבה, בסוג ההתלבטויות והשיקולים ובאופן הסקת המסקנות בעולמה של כל אחת מהן, ובמיוחד בדרך שבה היא תופסת וחווה את רציונל הפעולה שהארגון מכתוב. אך בהקשר של מחקרים המלמדים על נאמנות לארגון ולפרקטיקות פורמליות עולה השאלה אם ניתן להסתפק בהסברים המתמקדים בהבדלים ברמה האישית.

האפשרות כי עליית המודעות בשיח הציבורי לסוגיה כלשהי עשויה לחזק את המחויבות כלפי פונות המנכיחות מידע הנוגע לסוגיה זו מחייבת תשובה שלילית לשאלת ההסתפקות בהבדלים בין-אישיים. בחינתה של אפשרות זו קוראת לחיבור בין פרספקטיבת הזהות המקצועית לנקודת מבט נוספת, זו של השראה להנגשת משאבים, המדגישה תהליכי שינוי חוץ-ארגוניים. חיבור בין שתי הגישות יאפשר לדון במקורותיה של הזהות המקצועית, כך שמעבר להבדלים בין-אישיים, וגם כאשר השפה הארגונית וההנחיות שעובדות במרחב הארגוני נפגשות בהן מצמצמות את המחויבות, הרי מקורות המגיעים מחוץ לארגון, למשל באמצעות אקטיביזם וארגוני חברה אזרחית, יוכלו לחזק או להרחיב אותה.

בהקשר של מקומות עבודה, המחויבות מוגדרת כפעולה רצונית של מסירות ואחריות במפגש עם פונות (Klein et al., 2012). בדיונו ביחסן של הרשויות לאלימות כלכלית אנחנו מתייחסות למחויבות כהבנת משמעותה ומופעה השונים של האלימות הכלכלית, ולתרגומה של הבנה כזו לראיית מצבה של הפונה כמצב חירום הדורש סיוע מיידי – למשל, כאשר הפונה מדווחת ששליטת בן זוגה בכסף מותירה אותה ואת ילדיה בעוני ובמצוקה. למחויבות כזאת יכולים להיות גם מקורות שהממסד מאמץ, ומציעים פרשנות מרחיבה של החוק למניעת אלימות במשפחה; וגם מקורות המותחים ביקורת על המדיניות המוסדית, למשל אימוץ הביקורת הפמיניסטית על התנערות המדינה מהתייחסות לנפגעותיה של האלימות הכלכלית. בדרך זו עשוי להסתמן נתיב להשפעה לא ישירה של אקטיביזם פמיניסטי בתקופה שבה אקטיביזם כזה נתקל בקשיים ומצליח להשפיע רק באופן מיוזם, כפי שהראתה קבוצת חוקרות מפינלנד שניסו לקדם את השפעתו של ידע כלכלי פמיניסטי בזמן ההתמודדות עם משבר (Elomäki et al., 2019).

כדי להעמיק את ההבנה בדבר מקורותיהן האפשריים של צייתנות מצד אחד, כפי שהיא משתקפת בפעולות לשימור ההנחיות הארגוניות הפורמליות, ומחויבות מצד אחר, כפי שהיא משקפת חשיפה למודעות העולה לתופעה החברתית ופעולות הקוראות תיגר על ההנחיות הפורמליות, מוצע לשלב את נקודת המבט של זהות מקצועית עם נקודת המבט של השראה להנגשת משאבים (Thornton et al., 2012, 79). בשילוב כזה טמון הפוטנציאל למפות את מקורותיה של הפעולה. כך אפשר לראות את המדיניות בפועל, המתבצעת ללא מדיניות פורמלית (Williams, 2021), כמדיניות המתהווה ביחסי הגומלין שבין ארגוני הרווחה של המדינה לבין ארגוני החברה האזרחית. במקרה המבחן שלנו נאמנות, במשמעותה כצייתנות הנשאבת מההנחיות הפורמליות, עשויה להתבטא בהחלשת משמעותו של המידע על אלימות כלכלית ובצמצום הערכת החירום שבמצבן של נפגעות אלימות כלכלית; ומחויבות, במשמעותה כפעולה מאתגרת הנשאבת מהביקורת הציבורית על המדיניות, עשויה להתבטא בהגדלת משמעותו של מידע על אלימות כלכלית ובהדגשת הערכתו כמצב חירום הדורש מענה מיידי. תרומת השילוב בין שתי נקודות המבט מתחדדת כשמחלצים את הזהות המקצועית באמצעות דרכי הדיבור של עובדות. כאן אנו מציעות

לעשות זאת באמצעות זיהוי שלושת מקורותיה של הזהות המקצועית: מקורות הסמכות, מקורות הלגיטימציה והבסיס הנורמטיבי (Toubiana & Zietsma, 2017).

כל אחד ממקורותיה של הזהות המקצועית שואב גם מהקשר התרבותי-החברתי וגם מהתפתחויות במרחב עיסוק ספציפי. ההקשר התרבותי-חברתי הופך את שלושת סוגי המקורות לרגישים לשיח הציבורי ולמודעות העולה בו כלפי סוגיה. **מקורות הסמכות** מתייחסים לפוטנציאל של חיזוק המחויבות מנקודת מבט מקצועית, כך שחיזוק הסמכות ישאב מהיכולת לזהות את התגובה האחראית הנדרשת; **מקורות הלגיטימציה** מתייחסים לסוג ההצדקה לפעולה, וטמון בהם הפוטנציאל לחזק מחויבות באמצעות הרחבת קטגוריות קיימות כך שיצדיקו הקצאת מענים; **הבסיס הנורמטיבי** מושתת על השאלה מתי העובדת חשה שהפעולה ראויה למעמדה המקצועי, שהיא מתאימה לסוג הפנייה ולצורכי הפונה, ושהיא מוסרית. ממד זה קושר למעשה בין המחויבות לבין המיקום בארגון, מיקום המנגיש משאבים באופן המאפשר לפעול בהתאם לתפיסה מוסרית שהתעצבה לאור החשיפה להתפתחויות בשיח המוסרי. קריטית כאן גם העובדה שמיקום בארגון שיש בו נגישות למשאבים המאפשרים פעולה המבטאת מחויבות עלול להיות גם כבול יותר להנחיות הפורמליות. אטראש-נאג'ר וסטרייר (Attrash-Najjar & Strier, 2020), שדנו לאחרונה בבסיס הנורמטיבי, הדגישו תהליכים של למידת עמדות מוסריות מאלה העומדים במעלה ההיררכיה הארגונית. מבחינה זו ניתן לטעון כי לעמדות שהדרגים הבכירים בארגון מאמצים ומנחילים יש משקל כבד בעיצוב הזהות המקצועית. מכאן האפשרות לנתח גם את שפת הארגון ואת הנחות היסוד המקצועיות של מועסקות בכל אחד מארגוני הרווחה, ולהתייחס לזהות אחת העולה בכל אחד מהם.

חשיבותה של נקודת המבט של ההשראה להקצאת משאבים, ותרומתה לבסיס הנורמטיבי של הפעולה כפי שהוא ניזון ממקורות בשיח הציבורי, היא כאמור באפשרות לבחון את התהוותן של פעולות מאתגרות לצד הזהות הארגונית המשותפת.

לא ניתן לצפות להתפתחות אחידה של זהות מקצועית, גם אם צפוי שהמרחב הארגוני שבתוכו היא מתפתחת והנחיותיו הפורמליות ישמשו לה מקור דומיננטי. עם זאת, כדי להבין את הקושי המתעורר לנוכח השילוב בין אימוץ שגרות הפעולה בארגון ונאמנות להן, לבין מצבים שבהם מחויבות ערכית מוסיפה להן פעולות מאתגרות, חשוב להביא בחשבון גם קונפליקט בין קבוצות מקצועיות בתוך אותו עיסוק, התפלצלויות ומאבקים על סמכות. מנקודת מבטו של ווב (Webb, 2017), עובדות בארגונים ציבוריים חותרות לטשטש מאבקים כאלה. לטענתו, סטטוס והישגים מקצועיים הם מקורות סמכות המאפשרים להן להביע התנגדות מסוימת, אך לא עד כדי סיכון מעמדם או הלגיטימציה המקצועית שלהן. למעשה, הן מחפשות את הנתים שיאפשר להן להטמיע את צורות ההתנגדות שלהן בשגרות הפעולה הפורמליות.

אם כך, כפי שמסבירה ויליאמס (Williams, 2021), כדי להבין את המדיניות החברתית בפועל חיוני להתחקות אחר התפתחותה של זהות מקצועית כמערכי פעולה הנתפסים רציונליים, במיוחד כשמדובר בחקר הקושי של עובדי הארגון לשלב בין נאמנות לדרישות הפורמליות שלו לבין פעולות הקוראות עליהן תיגר. התרחבותו של שיח ציבורי חוץ-ארגוני, והאפשרות שחלק מהעובדות מגיבות אליו ומטמיעות בו את פועלותן, מחזקות את האפשרות לראות בארגוני החברה האזרחית המקדמים שיח ציבורי ביקורתי שותפים בעיצובה של המדיניות הציבורית. משמעותו של השילוב בין נקודת המבט של הזהות המקצועית לבין נקודת המבט של השראה להנגשה היא בהבלטת התהליך החברתי המתרחש כאשר משתנה משמעותו של מידע על אלימות כלכלית הדורש התייחסות ומחויבות. כשהשראה מוטמעת בשיח פמיניסטי ביקורתי, משמעותו של המידע הזה מתחזקת עד כדי כך שרכיבי הזהות המקצועית מתכתבים עימו, והמועסקת כבר אינה יכולה להתעלם ממנו. או אז היא מוצאת את עצמה תרה אחר אופני התייחסות אליו אשר יכולים להיות נגישים לה, למשל באמצעות חיבור הפונה לפרויקטים של החברה האזרחית. כשמתפתח תהליך כזה, הזהות המקצועית היא המאפשרת במצבים כאלה שילוב מידתי בין שני מקורות הלגיטימציה לפעולה: הפורמלי, וזה המגיע מן השיח הציבורי. זאת במיוחד כאשר הבסיס הנורמטיבי נסדק, כלומר, העובדות עצמן חוזות את ההנחיה הפורמלית כפחות מתאימה.

בהקשר של מעבר כזה, שבו המדיניות הפורמלית מצטלבת עם מודעות לצורך, עקרונות הנגישים לעובדי הארגון הופכים לקווים מנחים ולנקודות מוצא שהם יכולים לפתח כביטוי לנאמנות כלפי הארגון ומטרותיו: פרקטיקות חומריות מובנות חברתית המשמשות את ארגון הזמן והמרחב ומאפשרות לעובדים לחוש שעבודתם נושאת משמעות ומתיישבת עם ערכיהם ועם אמונותיהם, וכן עם התקנות הארגוניות שהם כפופים להן (Thornton et al., 2012). לפיכך, בחינת הזהות המקצועית הלכה למעשה היא האפשרות של העובדים בארגון לחבר את הבנתם בנוגע למצבי היום-יום למשמעות שהם מקנים לשגרת הפעולה. כשגרת הפעולה נתפסת כרציונלית היא מקשה על פעולת האתגור, וטיעונים המגיעים מחוץ לארגון לא מצליחים להשפיע על הפרקטיקה הדומיננטית ולערער אותה.

הדגש על השילוב בין נאמנות לפורמלי לבין קריאת תיגר עליו באמצעות יכולת הפעולה המוטמעת במסרים השוללים את הפורמלי, ממקד את הדיון בזהות המקצועית בהתהוות פעולתם של יחידים נוכח ההזדמנויות הנוצרות בשגרות היום-יום. התנאי ליכולת הפעולה של יחידים הוא שימור פרקטיקות פורמליות כדי שיוכלו לקרוא עליהן תיגר במתינות. ואולם רק כאשר זהויותיהם של יחידים, מטרותיהם וההסכמות הקוגניטיביות שפיתחו מאפשרות להם לשכלל את מחויבותיהם ולהגן עליהן, מבשילה אצלם היכולת לקרוא תיגר.

מוסדות הרווחה בישראל

שינוי המדיניות הציבורית בישראל, בעקבות התבססותה של הגישה הניאו-ליברלית, מתאפיין בנסיגת המדינה ממחויבותה לממן ארגוני תמיכה פורמליים מעבר למינימום, שעל מהותו ניטש ויכוח בין כוחות חברתיים שונים ובין עמדות אידאולוגיות שונות (Maron & Shalev, 2017). ניאו-ליברליזם מוגדר כמדיניות המחילה שווקים תחרותיים בכל תחומי החיים, לרבות כלכלה, פוליטיקה וחברה (Birch, 2015, 572). מדינת הרווחה, פרקטיקות הסיוע ומימון העזרה החומרית היו לאחד ממוקדי הקיטוב בין הכוחות החברתיים והפוליטיים, ובמיוחד בין אלה התומכים בהמשך קיומה ופיתוחה של מדינת הרווחה לבין אלה השוללים אותה, ומבקשים לדחוק אותה לשוליים (דורון, 2014).

להלן יוצגו שלושת ארגוני הרווחה המדינתיים שהמראיינות במחקר פועלות בהם.

המוסד לביטוח לאומי

המוסד לביטוח לאומי הוקם ב-1954 כדי להבטיח את ביטחונה הסוציאלי של האוכלוסייה בישראל. מאז ייסודו חלו בו תמורות מרחיקות לכת שהביאו להתפתחויות רחבות היקף בשדה פעולתו: כניסתו לתחומים חדשים (אבטלה, נכות ובריאות) הרחיבה את מוטת התנהלותו ואת סמכותו כמוסד סוציאלי; הנהגת ענפי ביטוח נוספים, הגדלה של גובה הגמלאות וליברליזציה בתנאי הזכאות של המבוטחים הפכו את המוסד לגוף העוסק בהשלמת הכנסה ובהבטחת הכנסה, ומונחה על ידי עקרונות סוציאליים של צמצום פערים והרחבת היקף השירותים למבוטחים (ניצן, 2014).

עקרון האוניברסליות ששרר במדינת הרווחה – הכללת כל קבוצות האוכלוסייה בתחומי פעולתה והעמקת ההגנה שהעניקה – הוא שהעביר את כל נושא הביטוח הלאומי משולי המדיניות החברתית של מדינת ישראל אל מרכזו. התביעה לסלקטיביות, שהתחזקה מאז חוק ההסדרים לתקציב 2003, בנויה על עיקרון הפוך – הדרה (exclusion) של קבוצות אנשים מזכאות לסיוע. תכליתה של הדרה זו היא לקעקע את עקרון האוניברסליות, לדחוק לשוליים את נושא הביטוח הלאומי, ובדרך זו לצמצם את מחויבות הכלל לאוכלוסייה כולה ולהגבילה לקבוצות העניות בלבד (דורון, 2014).

האגף לשירותים חברתיים והמרכזים למניעת אלימות

בשנת 1991 נחקק החוק למניעת אלימות במשפחה, שקבע את אחריות המדינה למתן סעד לנפגעות אלימות במשפחה, בעיקר באמצעות צווי הגנה. שנה לאחר מכן נחקק חוק יסוד כבוד האדם וחירותו תשנ"ב-1992, הקובע בין השאר כי "כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו, על כבודו". בהשראת שני חוקים אלה התגבשה במשרד הרווחה ובאגפים לשירותים חברתיים המחויבות לפיתוח ידע ושירותים למניעת אלימות והפסקתה, והיא הוטמעה

בהנחיות תקנון העבודה הסוציאלית. בעקבות החקיקה הוקמו המרכזים למניעת אלימות במשפחה, וכיום פועלים ברחבי הארץ 108 מרכזים, והם נותנים מענה בתחומים אלה: אבחון, הערכת מסוכנות, בניית דרכי הגנה, הענקת טיפול ושיקום למשפחות במעגל האלימות, הן לנפגעים הן לפוגעים (משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, חסר תאריך). קריגל ופלד (2016) ציינו שמרכזים אלה פועלים לצד ארגוני החברה האזרחית, דוגמת עמותת רוח נשית.

יחידות הסיוע ליד בתי המשפט לענייני משפחה

יחידות הסיוע ליד בתי המשפט לענייני משפחה הוקמו בשנת 1997 מכוח חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995, כגורם המסייע לבית המשפט להסדיר את הטיפול האזרחי בסכסוכי משפחה. יחידות סיוע הוקמו גם ליד בתי הדין הדתיים, ונחקק החוק להסדר התדיינויות בסכסוכי משפחה תשע"ה-2014. מאז הוקמו, הפכו יחידות הסיוע לתחנה הראשונה שנדרש לפנות אליה בסכסוכים משפחתיים. כך, טרם פנייה לבית המשפט יש להגיש ליחידת הסיוע "בקשה ליישוב סכסוך". בעקבותיה יידרשו בני הזוג לפגוש את עובדות היחידה ולהשתתף בארבע פגישות מהו"ת (מידע, הערכה ותיאום). מטרת הפגישות היא לספק לצדדים מידע על ההליך המשפטי הצפוי, לתאם ציפיות ביחס אליו, ולהפנותם להליכי גישור בקהילה. ייעודן העיקרי של יחידות הסיוע הוא להוביל לסיום מהיר ומוסכם של הסכסוך המשפחתי (באייר-טופילסקי ואח', 2015), וליתר את הפנייה לבית המשפט.

יחידות הסיוע פועלות כיום ברחבי הארץ, לצד בתי משפט לענייני משפחה, בתי דין רבניים ובתי דין שרעיים (באייר-טופילסקי ואח', 2015). אחד התחומים שבית המשפט לענייני משפחה עוסק בהם הוא האלימות במשפחה. יחידות הסיוע הן גורם המתערב ומסייע בשעת משבר משפחתי, אך אינו עוסק בטיפול באלימות. הנחת ההתערבות היא שבמקרים רבים יש מקום להתערבות דחופה ומיידית, העשויה לסייע בהרגעת המתח ובהשגת הסכמות על הסדרי ראייה זמניים, על פנייה לטיפול או על פרדה. כשהפנייה ליחידות הסיוע נעשית במצבי סיכון גבוהים, יש חשיבות רבה למהירות התגובה: הערכת המצב, תיאום, והפניה לשירותי הרווחה: מקלטים לנשים מוכות, מרכזים למניעת אלימות ולטיפול באלימות (ענבר ואח', 2008).

המחקר

שיטת המחקר

שיטת המחקר התבססה על האפיסטמולוגיה הפרשנית, כדי לדון בשתי שאלות: (1) האם המודעות המתחזקת בשיח הציבורי באשר למהותה של אלימות כלכלית רותמת את זהותן המקצועית של מועסקות בשלושת הארגונים שצוינו לעיל לייחס משמעות למידע על אלימות כלכלית? (2) האם מתבססת מחויבות נורמטיבית להנגשת מענים הולמים לנפגעות ממנה? את השאלה השנייה ניתן לנסח גם כך: כיצד הזהות המקצועית מעורבת בעיצוב המדיניות בתחום המענה לנפגעות אלימות כלכלית?

אונלוסיית המחקר

במחקר השתתפו 48 מרואיינות משלושה ארגוני רווחה מדינתיים: 21 פקידות ומנהלות בביטוח הלאומי; 21 עובדות סוציאליות ומנהלות באגף לשירותים חברתיים ובמרכזים למניעת אלימות במשפחה; 6 עובדות סוציאליות, עורכות דין ומנהלות ביחידות הסיוע הפועלות ליד בתי המשפט למשפחה. המרואיינות הן בנות 25–55, בעלות ותק של יותר מחמש שנים בתפקיד, וממלאות מגוון תפקידים בארגון: פקידות, עובדות סוציאליות המטפלות במשפחה, עורכות דין ומנהלות תחומים ואגפים. המרואיינות הן ישראליות ותיקות, רובן מזרחיות ואשכנזיות, ומיעוטן ערביות. רובן חילוניות, ומיעוטן מסורתיות ודתיות. לא היו מרואיינות מהמגזר החרדי. המרואיינות הן בעלות השכלה והכשרה שונה, בהתאם לתפקידן המקצועי. רובן היו בעלות משפחה, חלקן נשואות וחלקן גרושות.

הליך המחקר

מתוך מחשבה שתהליך הפנייה לארגון הרווחה הספציפי הוא הדרגתי, והפונה נשלחת אל נושאות תפקידים שונים, לא בוצע מיון על פי תפקידי המרואיינות. עם זאת, השתדלנו להתמקד בנקודת המבט של עובדות הקצה (עובדות "קו ראשון"), אלה שפגשו ראשונות את הפונות, ונקודת המבט של המנהלות, שאליהן הגיעו הפונות בעצמן או באמצעות עובדת הקצה שבאה לבקש הנחיה. הליך גיוס המרואיינות החל לאחר שקיבלנו אישורים מהרשויות המתאימות, ועל פי המלצותיהן של ממונות או של אלה שכבר רואיינו. יתרונה של גישה זו לאיתור מרואיינות הוא בכך שאפשרה לנו להגיע אל מי שהארגון מצפה מהן להיכרות עם תחום האלימות הכלכלית. חסרונה הוא בכך שאינה מאפשרת להגיע לאחידות מבחינת דרגות בארגון. הראיונות נערכו בטרם החל משבר הקורונה, והוצגו למרואיינות כחלק ממחקר על עבודתן עם נפגעות אלימות בני זוג.

כלי המחקר

בהנחה כי אלימות כלכלית היא היבט פחות מדובר של המדיניות הכלכלית, סברנו כי המרואיינות יתקשו להציג משמעויות סובייקטיביות לתופעה ולהיבטיה, ויזדקקו לשאלות ברורות. לפיכך בנינו מדריך ריאיון המתאים לריאיון מובנה, ובו שאלות בדבר תפקידה של המרואיינת, ומיפוי של מקורות המידע המקצועיים שלה בנוגע לאלימות מגדרית בכלל ולאלימות כלכלית בפרט; כן נבחנו גישת העבודה, דימוי הלקוחה ותהליכי קבלת החלטות. מדריך הריאיון נבנה על פי הכללים הנהוגים במחקר מסוג זה (Kvale & Brinkmann, 2009). העובדה שהריאיון היה מובנה לא הגבילה את המרואיינות. חלקן השתתפו בו בהתלהבות, הרחיבו מאוד את תשובותיהן וסיפוריהן, ובכך הפכו את הריאיון למובנה למחצה.

ניתוח הממצאים

הניתוח נערך על פי סילברמן (Silverman, 1993) ובשיטת ניתוח הטקסטים שהוא מציע. שיטה זו מאפשרת לאתר את זהויותיהם של מרואיינים ולחשוף את הנחות היסוד שבאמצעותן ניתן לפרש את המשא ומתן על זהות מקצועית ואת צמיחת המחויבות של עובדים לארגון, לתפקידם בו וללקוחותיו. עוד מאפשרת השיטה למפות הנחות יסוד, קטגוריות וסיווגים שעשויה להיות להם חשיבות בתוך הקשר של ידע: "מה כל אחד יודע".

זיהוי הזהויות המקצועיות נעשה באמצעות הרטוריקה של המרואיינות בנוגע להנחות, מונחים, מיונים ופרקטיקות שמקורם בשיח המוסדי. זאת בעיקר באמצעות "סיפורים מוסריים" שאפשרו לפרש את מחויבותן, וכיצד מחויבות זו משתקפת באופן שבו הן תופסות את אחריותן המוסרית והמקצועית. בהתבסס על סילברמן (Silverman, 1993), המרואיינות בדבריהן מספרות על "הישגים מקומיים", כלומר על פעולות המעניקות חוויה של "סיפוק מוסרי". כך התמקדנו בבחינת ההצגה העצמית של המרואיינות, ובמיוחד בהתייחסותן להיבט המוסרי (או במילותיהן – "מקצועיות" או "מחויבות"), ומתוך אלה למדנו על מחויבותן לסוגיית האלימות הכלכלית. האותיות המוצגות אחרי כל ציטוט אינן ראשי תיבות של שמותיהן, אלא אמצעי זיהוי של החוקרות.

ממצאים

פרקטיקות מקובלות במפגש בין מוסדות הרווחה לבין נפגעות אלימות כלכלית

ביטוח לאומי: מחויבות ביורוקרטית

החוק אינו מפקיד במישרין את המוסד לביטוח לאומי על מניעת אלימות נגד נשים, ולכן ייתכן שהפקידות אינן מכירות את המושג **אלימות כלכלית**. ואכן, כאשר פקידות הביטוח הלאומי נשאלות על אלימות כלכלית, מתקבלת קשת של תשובות, הנעה בין "לא יודעת על מה את מדברת" לבין קישורה הברור לאלימות במשפחה. כשהעובדות מייחסות חשיבות למידע על אלימות כלכלית הן תרות אחר אפשרויות שהן בתחום סמכותן האדמיניסטרטיבית, ובדרך זו משלבות בין מחויבותן לבין ביצוע המדיניות על פי הקטגוריה הקבועה בחוק. כך אמרה בהקשר עובדת סוציאלית, מנהלת מחלקת הבטחת הכנסה:

זה מה שאמרתי כרגע, שהוא לא רוצה, הוא מגביל אותה בלקנות; לוקח את כל הקצבה. נכון שהיא לא קצבה מאוד גבוהה, אבל בכל זאת היא עוזרת להם. כשלה אין שקל אפילו לקבל, אני בעצם יכולה לומר לה: "אין בעיה; הוא לא נותן לך, אנחנו יכולים לפצל". אני יכולה להזמין אותו, להגיד לו: "מהיום והלאה, מהחודש הבא, כך וכך זה יהיה; החלק שלה ילך אליה, החלק שלך ילך אליך". זה המענה בעצם (ח"ר).

על בסיס הנחה המנותקת מעולמה של שורדת האלימות הכלכלית, ולפיה היא מנהלת חשבון נפרד ופעיל שאינו מעוקל, עולה שגרת פעולה החוזרת בכלל הראיונות: הפרדת החשבונות מוצגת כפתרון, כמענה עיקרי, לעיתים יחיד, למידע על אלימות כלכלית. אומנם המידע "הוא מגביל אותה בלקנות" מרמז על מודעותה של הדוברת לשליטה כוחנית של בן הזוג, ועל הבנתה שגם אם חלקה של האישה בקצבה יגיע לחשבון משלה, הוא ינוכס בדרכים אחרות. אבל הפרדת החשבונות היא עדיין המענה הביורוקרטי הכמעט יחיד לבעיה. מהניתוח עולה האפשרות שזהותה המקצועית של הדוברת מכוונת אותה להתייחסות לוקה בחסר למידע על האלימות הכלכלית. היא יכולה להזמין את בן הזוג ולהסביר לו את פעולת ההפרדה שהיא מחוללת, כשהיא מסתמכת על שיתוף פעולה שלו ומתעלמת מהמידע על כוחניותו.

מענה אחר מופעל רק אם ניתן להכיר בנפגעת האלימות הכלכלית כנפגעת אלימות במשפחה. מדובר בהבטחת הכנסה או בהשלמת הכנסה, המבססות את מעמדה של הפונה כנתמכת רווחה, ולכן מזכות אותה בהנחות נוספות דוגמת הנחה בשכירות, בחשבונות החשמל, ברשות העירונית ובקופת החולים (בתרופות).

תקשיבי, אצלנו דווקא המקרים האלה, אנחנו רואים הרבה. למה? כי הם מופנים אלינו באמצעות לשכת הרווחה. למה הן מופנות אלינו? אנחנו בביטוח לאומי עוזרים להן. איך? בעניין הבטחת הכנסה. כל אחת שהיא סובלת מבעיות משפחתיות, אם זה אלימות, אם היא פרודה או בעלה, בוא נגיד, במעצר או במאסר, לא משנה מה, מגיע לה לפי תנאים מסוימים קצבה מביטוח לאומי. לרוב זה בעניין של הבטחת הכנסה (י"כ, מנהלת דלפק קבלת קהל).

פקידות הביטוח הלאומי רשאיות להכיר בזכאות לקצבת הבטחת הכנסה של נפגעות אלימות בן זוג, בדרך כלל על בסיס הפניה מהעובדת הסוציאלית המטפלת ברווחה. למרואיינת שלעיל יש תחושה חיובית של יכולת לתת מענה חיוני, להבדיל ממרואיינות אחרות, המדגישות מחויבות בירוקרטית ואחריות למשאבי הארגון. תחושת אחריות זו היא כר שעליו צומחת חשדנות כלפי הפונות. להלן דבריה של פקידת תביעות, ומהם משתמע כי התייחסותה הראשונית למידע על אלימות כלכלית היא כאל מידע שקרי, שתכליתו לייצר מצג שווא של חיים בנפרד:

אני יכולה להגיד לך שאני נתקלת בהרבה גרושים שבסוף חיים ביחד. הם גרושים אבל בסוף הם בני זוג. שאירים, למשל, שאחד מבני הזוג נפטר, אז פתאום מתגלה שהם היו בני זוג כל השנים, כי הם רוצים לקבל את השאירים. בני זוג מתגרשים ואחד מבני הזוג נפטר, ואז נגיד לרוב האישה באה ומבקשת קצבת שאירים כאלמנה, ואנחנו אומרים לה "את היית גרושתו", אז היא אומרת "לא, חיינו ביחד", וזה יכול לקרות הרבה. זה דווקא קורה (א"ת, פקידת תביעות וקבלת קהל).

בירור זכאות הוא הליך מרכזי על פי נוהלי הארגון, ולעיתים הבירור גורר ראייה חשדנית, המתייגת את מבקשי הסיוע כמי שמבקשים את מה שלא מגיע להם. שיקול דעתה של העובדת כפוף להנחיות הארגון בדבר בירור זכאות, ולפיהן עליה למנוע את האפשרות שפונה תקבל סיוע שאינו מגיע לה על פי חוק, על חשבון הסיוע הדרוש לפונים אחרים. פעולתה מבטאת מחויבות לשמירה על המוניטין של הביטוח הלאומי כארגון השומר נהלים ומקפיד עליהם כמקור הלגיטימציה שלו, והיא מתקפת אותה באמצעות היצמדות להנחיות, כלומר הימנעות מהתערבות ביחסים בין בני הזוג. באותה נשימה, מנקודת מבטה של עובדת אחרת, הבטחת הזכאות מנוסחת גם כמחויבות למיצוי זכויות (יסעור ברוכוביץ' ואח', 2021א), המושתתת על הבסיס הנורמטיבי של הביטוח הלאומי ומשמעותו הרחבה יותר, שהיא רמת מחויבות גבוהה ועבודה אינטנסיבית וקשה:

המחיר זה העומס, תשמעי; שאתה מתמוטט עם הלשון בחוץ בעומס ורוצה לעזור לכולם ולעזור ולעזור, אתה מגיע מותש הביתה, זה קשה. כי העבודה קשה. זו אחת המחלקות הקשות בביטוח לאומי [...]. לדוגמה מקרה אחרון: יש מישהי במקלט שיש לה המון נכסים. התביעה נדחתה; אני דחיתי וסגרתי את התביעה, כי יש לך כסף, את לא נזקקת בעצם. סך הכל הגמלה היא 3,000 שקל. ואז התקשרה אליי

ביום ראשון עו"סית, ואומרת לי: "הוא עשה תרגיל והשתלט על חשבון הבנק שלה, והיא עכשיו בלי כלום ממש. תכתבי, נפנה למשרד הראשי, בואי נראה מה כן אפשר לעשות". לא משהו שאני יכולה להחליט עליו לבד (י"ק, מנהלת מחלקת הבטחת הכנסה).

העובדת מתארת את העומס בחיי העבודה שלה באמצעות הקוד המוסרי של עובדת ראויה שרוצה לעזור לכל ולעמוד במחויבות הארגונית למיצוי זכויות. בה בעת היא מספרת איך סגרה תיק טיפוסים לאלימות כלכלית. היא מעידה על הסתמכותה על העובדת הסוציאלית המחזיקה במידע על האלימות הכלכלית, ובידיה ההיתר הארגוני להתייחס להקשר של היחסים ולהורות לה לפתוח את התביעה מחדש. האפשרות לבטא מחויבות לאלימות הכלכלית תלויה בשיתוף הפעולה עם העובדת הסוציאלית, ועדיין לא ניתן להבטיח סיוע: כשהמועסקות חשות מחויבות למיצוי זכויות ("בואי נראה מה כן אפשר לעשות") הן יכולות לפנות למשרד הראשי, אך נוהלי הארגון אינם מסמיכים אותן להקצות את הגמלה ("לא משהו שאני יכולה להחליט עליו לבד"). אם כן, לפנינו זהות מקצועית המחויבת מוסרית לעזרה, וקוראת תיגר על שגרת הפעולה הארגונית. היא מרחיבה את משמעות המידע הרלוונטי לאלימות ובה בעת את מוטת הטיפול – מתחום הסמכות האדמיניסטרטיבית לגיוס שיתופי פעולה ומשאבים: טלפון למקלט כשנדרש, שיחה עם עובדת סוציאלית כדי להבין יותר מקרה הדורש טיפול ייחודי. אבל כשהיא עושה זאת, היא חוצה למעשה את גבול היכולת, ומשקיעה מאמץ עצום: היא קוראת תיגר על המענה המקובל, שעיקרו היצמדות להנחיות הביורוקרטיות, המחייבות אותה, על פי החוק, להתמקד אך ורק ביחסים בין הפונה לבין הביטוח הלאומי ולספק פתרון קונקרטי. ניתן לראות זאת בתשובתה של המרואיינת לשאלה בדבר המענים שהיא יכולה לתת לפונות שנקלעו אליהם בגלל בני זוגן.

לא יותר מדי [מענים]. זה רק במקרה ביטוח לאומי השלמת הכנסה, שגם אם יש חובות של ביטוח לאומי, אני מתכוונת, לא חובות אחרים, אז החוב יורד בניכוי מינימום (ח"ר, עו"ס, מנהלת מחלקת הבטחת הכנסה).

חובות שנפגעות אלימות כלכלית כורעות תחתיהם אינם חלק משגרת הטיפול. הפרקטיקה מצטמצמת אך ורק לחוב לביטוח הלאומי, הנוצר עקב החישוב שעל פיו נתמכת השלמת הכנסה קיבלה יותר מהמגיע לה. חובות אחרים אינם חלק מהדיאלוג בין העובדת לבין הפונה, גם כשהם עלולים להגביל את מהלכיה של זו האחרונה; למשל: אין לה גישה לחשבון הבנק שלה, כי הוא מעוקל בידי ההוצאה לפועל. נראה שהנהלים המקובלים מצמצמים את היכולת של הפקידות להתמקד ביחסים בין בני הזוג כהקשר רלוונטי. עליהן להתמקד בקשר שיש לפונה עם הביטוח הלאומי, ולהתעלם ממערכות היחסים סביבה. העובדות מצדיקות זאת בנימוק של שמירה על הפרטיות:

שומעים פה ושם, לא הרבה, אבל שומעים את זה [את סיפורי האלימות הכלכלית]. היתה אישה אחת שסיפרה שבאה לבקש השלמת הכנסה, ואמרתי "תמלאי טפסים" וכל זה, ואז היא אמרה שהיא היתה עובדת במשך תקופה קצרה, כי היא היתה חייבת מבחינה כלכלית, והיא הפסיקה כי לא יכלה עם ההתנהגות שלו, ואני הרגשתי מאוד לא נעים כשהיא פתחה את זה איתי, האמת. אני אמרתי: "את לא חייבת להגיד לי שום דבר, את לא צריכה לשתף אותי בזה בכלל". זה לא משהו שהשפיע גם, כאילו. היה לי מאוד לא נעים שהיא שיתפה אותי בזה.

ש: והיו לך כלים לתת לה מעבר להשלמת הכנסה?

ת. אמרתי לה שוב: "אולי לרווחה; לי אין כלים מעבר לזה". אני אגיד לך מה: מצד אחד אני חושבת שזה מעולה, כי אפשר ככה לתת להם עזרה. מצד שני זה ביטוח לאומי וזה קצת בעיה, כי גם ככה יש לנו שם לא כל כך טוב, שאנחנו נכנסים לחיים ולנשמה ושואלים ובודקים. ואם נוסף שאלות כאלה, אני לא יודעת עד כמה זה ייתפס כמשהו שהוא בא לעזור. זו הכוונה. נגיד שוב, אנחנו לא כל כך מתעסקים ביחסים שביניהם, לא כל כך התפקיד שלנו. אני מסכימה שזה טוב לדעת כדי לתת את הסיוע, אבל לא יודעת עד כמה זה ייתפס כחיובי; זו הכוונה (א"ת, פקידת תביעות וקבלת קהל).

מתגובתה של העובדת עולה מחויבותה לשני היבטים: מחד גיסא שמירה על עצמה ממבוכת המידע הפרטי, המידע שהנהלים הגדירו כלא רלוונטי, ומנקודת מבטה אינו יכול להשפיע על פעולתה ("זה לא משהו שהשפיע"); מאידך גיסא שמירה על שמו של המוסד לביטוח לאומי וההימנעות מחיזוק תדמיתו כמי ש"נכנסים לחיים ולנשמה ושואלים ובודקים". למעשה, התייחסות למידע על אלימות כלכלית נתפסת כ"לא התפקיד שלנו", כלומר פעולה החורגת מגבולות ההנחיה הארגונית. בהקשר זה ניתן להבין את חוסר ההתעניינות במצב החירום של הפונה. כלומר: הגדרתו של הארגון את הפעולה הנורמטיבית אינה מחייבת את הפקידה להתעניין בפונה, ליזום שיחות טלפון בעניינה, ולחברה למקורות של תמיכה חברתית פורמלית או לא פורמלית. פקידות ומנהלות הלוקחות על עצמן מעורבות כזאת עושות זאת כפעולת אתגור החורגת מההנחיה הארגונית.

הזהות המקצועית של העובדות הסוציאליות והפקידות במוסד לביטוח לאומי מתבטאת אפוא, בדרך כלל, בשימור שגרות הפעולה הארגונית במסגרת הנהלים הקיימים, ואילו אתגורן נדיר יחסית. באותו האופן, גם מקור הלגיטימציה המרכזי הוא היצמדות להנחיות הארגון; הבסיס הנורמטיבי למחויבות מעוגן בהגדרת הזכאות הביורוקרטית ומיצוי הזכויות. התגובה המחויבת כלפי שורדת האלימות הכלכלית היא התאמת המקרה שלה להגדרות הנהגות בארגון, ובמיוחד להגדרת הקטגוריה "אלימות במשפחה". ללא התאמה לקטגוריה זו, למשל בהיעדר מסמך מעובדת סוציאלית המתקף זאת, משמעותו של המידע על אלימות כלכלית מצטמצמת עד כדי ביטול יכולתן של הפקידות להציע מענים מתאימים.

אגף שירותי רווחה ומרכזים למניעת אלימות: מחויבות טיפולית

באגף לשירותים חברתיים ובמרכזים למניעת אלימות במשפחה השפה הרווחת היא שפה טיפולית, הממוקדת בשיחה על הבעיה. גם אם העובדות הסוציאליות מודעות לכך שהן רשאיות להעניק לפונות הכרה רלוונטית במסגרת החוק מניעת אלימות במשפחה (1991), לעיתים הן נמנעות מלעשות זאת:

גם אם אנחנו כן מוציאים איזשהו אישור – סתם, נגיד אפילו שהיא ביקשה סיוע בשכר דירה כי היא אישה מוכה בקהילה – אנחנו בגלל הניסיון שלנו נוהרות בטרמינולוגיה; אנחנו תמיד אומרות "לדברי האישה היתה מעידה", ואנחנו לעולם לא נתייחס לזה כמציאיות אובייקטיביות. זה הרעיון שאנחנו מקום טיפולי. בטיפול אנחנו לא אמורים להגיע לחקר האמת; אנחנו אמורים להיות עם המטופל בחוויה שלו, שהיא סובייקטיבית גם. זה התפקיד שלנו. בגלל זה אנחנו לא חלק מבית המשפט, מול המשטרה, וגם לא קשורים להליך משפטי, לא קשורים להליך פלילי; אלא אנחנו מקום טיפולי; רק יכולים לעזור לה להתחזק, לצאת ממעגל האלימות, ללוות אותה אחרי... אבל לא... אישורים. ואני מאוד מאמינה שזה הנכון (ב"א, מנהלת המרכז ועובדת סוציאלית מטפלת).

מדברי העובדת עולה מחויבותה לתפיסה הטיפולית שעוסקת בעיקר באישה עצמה, ומתמקדת בהיבט הרגשי של יכולתה להיחלץ מ"מעגל האלימות". המידע הרלוונטי לאלימות הוא סובייקטיבי, לטענת המרואיינת, ואף שסייעה במכתב לטובת סיוע בשכר הדירה, עדיין אין העובדות הסוציאליות מתייצבות תמיד לצד הנפגעות; הן מקפידות להימנע מתיקוף הדיווח על האלימות, בהצדיקן זאת כהימנעות מהכרעה: "לא לתפוס צד". כמו בביטוח הלאומי, גם בשירותים החברתיים נמשכת שגרת הפעולה המקובלת באמצעות הנאמנות לזהירות: המועסקות מקפידות על ההבחנה בין המפגש הטיפולי שלהן עם הפונה לבין ערכאה שיפוטית.

במילים אחרות, הפרקטיקה הארגונית הרווחת מעודדת עובדות לדבוק בזהותן המקצועית כעובדות סוציאליות המחויבות להליך הטיפולי, ונשענות על בסיס נורמטיבי של העצמת הפונות וחיזוק האסרטיביות שלהן. נוכח שגרת יום-יום שבה האפשרות להציע אמצעים חומריים מוגבלת, עובדות סוציאליות המטפלות במשפחות הדגישו את יכולתן להתוודע לצרכים של המשפחות ולהפנות אותן בהתאם לפרויקטים בקהילה, דוגמת קבוצת העצמה לנשים, קבוצת תעסוקה, אפשרויות יציאה ללימודים:

התפקיד שלי פה זה להעצים אותה, שהיא קצת תבין שיש פה אלימות. זה לא שאני מנסה לשכנע אותה שיש אלימות, אבל אם היא מתארת דברים... "זה נשמע לי". היא בחיים שלה, והיא יודעת אם היא באלימות או לא. אני אומרת לה: "נשמע שיש פה שליטה כלכלית. יכול להיות שיש פה אלימות כלכלית, אם הוא שולט על כל המשאבים ואת מסתובבת בלי כסף וכל זה, אולי. מה יקרה אם חלק מהכסף את

תשמרי אצלך?" אני מציעה לה פתרונות; זה תהליך. אני מלווה אותה כבר כמה חודשים; היא עדיין שם... המענה שאני יכולה להציע לה – קודם כל להכיר בזה שיש שם אלימות או שהיא תחת איזושהי שליטה, ואז לראות אם היא רוצה להשתחרר מזה (ד"ב, עובדת סוציאלית משפחה).

העובדת הסוציאלית מספרת שהיא מלווה את הפונה "כבר כמה חודשים, [ו]היא עדיין שם", כלומר חשופה לאלימות כלכלית שלא קיבלה מענה. התקופה הארוכה מיוחסת לאי יכולתה של הפונה לצאת לפעולה, משום שלא הכירה באלימות הכלכלית, לא כל שכן גיבשה את הרצון להשתחרר ממנה. מקור הסמכות של העובדת הסוציאלית הוא תפקידה כמתווכת בין מדיניות הרווחה לבין הפונה. לצד הטיפול בפונה והעלאת מודעותה, יש באמתחתה של העובדת גם מענים שמקובל להציע לנתמכות רווחה במצוקה כלכלית. בדבריה בולטת האפשרות שהפרקטיקות הארגוניות מתנהלות לצד פעולות הקוראות עליהן תיגר; אלה מתבטאות בחיבור פונות למענים שמספקים ארגוני החברה האזרחית, המכירים באלימות הכלכלית ובצרכים הייחודיים שהיא מייצרת, ומציעים ליווי משפטי או פיננסי:

כשהאישה נפרדת, זה קל יותר. יש לה חשבון משלה. בפיילוט הבנקים, אם רמת ההכנסה נמוכה ומסגרת האשראי, הם יכולים לתת מסגרת אשראי יותר גדולה. אם יש לה הלוואה, הם יכולים להתחשב בריביות. משכנתה יכולים להקפיא לתקופה מסוימת אפילו, עד שהיא תתאושש. יש כל מיני צעדים שהם יכולים לעשות.
ש: זה טיפול פרטני של הבנק?

ת: פרטני ספציפי לאישה מסוימת; זה לא משהו שהוא מכליל; לאחת אפשר לעשות את הדבר המסוים ולשנייה לא. הבנק, בסניף עצמו, ממנה אנשי קשר ואנחנו מעבירות אליהם את המקרים (כ"ג, מנהלת המרכז ועובדת סוציאלית מטפלת).

לצד המחויבות לשימור השגרה הטיפולית המקובלת, עולה מהדברים מחויבות כלפי נפגעות האלימות הכלכלית. העובדות הסוציאליות מעניקות למקור הסמכות שלהן תפקיד בתיווך מדיניות רווחה מורחבת בפועל, אך לא מוצהרת. בכך נפתחת בפניהן האפשרות להוסיף לאלימות הכלכלית משמעות חוץ-ארגונית, וליצר רצף בין הטיפול לבין סיוע רלוונטי דוגמת ייעוץ משפטי או סיוע בבנק. מקורות הלגיטימציה שלהן מעוגנים בידע, במיומנות ובניסיון המקצועי שרכשו, ולכן הן רואות עצמן מחויבות לתור אחר מקורות חוץ-ארגוניים שיעניקו סיוע תומך או משקם. המחויבות לפרקטיקה הארגונית מתקפת מקצועיות, ואילו ההכרה בצורך של שורדת האלימות הכלכלית בסיוע מעבר להליך הטיפולי מבססת מחויבות למענים אחרים. הטיפול הוא הפרקטיקה הארגונית הדומיננטית, ואילו הייעוץ המשפטי, או לחלופין – הסיוע מהבנק – תלויים במחויבותה של העובדת הסוציאלית, אף שאין לה שליטה עליהם. כלומר: הטיפול בעיקול של חשבון הבנק או בחובות נמצא מחוץ לאחריותה כעובדת ארגון רווחה של המדינה. עומס בשירות הייעוץ לאזרח (שי"ל), למשל, משמעותו הותרת הפונה ללא מענה.

הבסיס הנורמטיבי לפעולת העובדת הסוציאלית מתחוויר כשילוב בין שיקוף וטיפול לבין הפניה ליוזמות של המגזר השלישי והעסקי. חשוב לציין שיוזמות אלה אינן אוניברסליות, והמענים שהן מציעות אינם נגישים לכלל האגפים לשירותים חברתיים, ואף לא לכלל המרכזים למניעת אלימות. כך למשל, עורך דין מטעם עמותה אזרחית היה נגיש בעבר במרכז מסוים, אך שיתוף הפעולה עם העמותה נפסק ולא נמצא לו תחליף. איתור של יוזמות רלוונטיות הופך אפוא לפעולת אתגור.

אם כך, שגרות הפעולה הפורמליות מנחות את פעולת העובדות הסוציאליות כשהן מעניקות טיפול רגשי, ליווי, העצמה והעלאת מודעות, ומאפשרות להן לחוות מחויבות לקריטריונים של מקצועיות והפניית קשב, ולחוש מוסריות ורציונליות. בה בעת, חיבור הפונות למשאבים רלוונטיים למצבן כנפגעות אלימות בן זוג בכלל, ואלימות כלכלית בפרט, הוא פעולת אתגור המחייבת אותן להשקעה נוספת. הדגש הטיפולי בהנחיות הארגוניות מייצר יחסים היררכיים בין העובדת הסוציאלית ה"יודעת", לבין נפגעת האלימות הכלכלית ש"אינה יודעת":

בעצם יש אישה שיש שם אלימות כלכלית. את כל הכסף היא מעבירה לבעל שלה. היא מסתובבת כמעט בלי כסף אפילו לאוטובוס לפעמים, מצבים כאלה. זה לא מוגדר... אבל היא עדיין לא רואה את זה לגמרי ככה. זה מעורבב עם זה שיש שם פשיטת רגל. היא מעבירה לו את כל הכסף, גם כן בפשיטת רגל, ומתנהלים בכל עם מזומן. האלימות הכלכלית היא מאוד עדינה, אבל היא קיימת (מ"ב, עובדת סוציאלית משפחה).

מדברי העובדות עולה שמיומנות, ידע וניסיון מצדיקים מבחינתן את אופן תגובתן לפונה. בעיניהן, המקצועיות משמעותה עזרה לאישה להבין שמערכת היחסים שלה מתאפיינת באלימות מסוגים שונים, שאחד מהם הוא אלימות כלכלית. המענה המוצג בדברים מהותו ההסבר ופיתוח המודעות, אך מלבד תפקידה של העובדת הסוציאלית – לצייד את הפונה בנקודת מבט שלא תמיד היא שותפה לה – לא מוצגת כל פעולה ביחס למקרה ספציפי. בשירותים החברתיים, העובדת הסוציאלית הטובה נדרשת להשתמש בהיררכיית הידע, אך לאו דווקא באופן שיוביל לחילוץ מהמצב הכלכלי הקשה. צורת התגובה משחזרת את ההנחיה הארגונית הטיפולית בדבר הגנה על נפגעת האלימות ומייצרת מצבים של אי פעולה, ואלה מוסברים בחסרון משאבים:

ש: מה עושים במצבים כאלה, כשיש סוג של מתח סביב כספים אצל מטופלת שלכם, אצל מישהי שפונה?

ת: העזרה הכלכלית שלנו היא גיחי גיחי. מותר לנו לתת ביגוד, זה בערך 300 שקל בשנה. תלוי; יש לך הרבה ילדים, תקבלי 600. מדהים. אם את קונה ארון, תביאי שלוש הצעות מחיר. בהתאם להכנסות, נראה אם אפשר לעזור לך. אם יש חוג לילד,

תביאי הצעת מחיר. יש דברים שאנחנו עוזרים לא ישירות. ביגוד זה משהו יותר ישיר. שאלת אותי איך עוזרים סביב אלימות כלכלית?

ש: האם יש משהו כזה?

ת: הדבר היחיד שהיה פה פעם; היתה את עמותת פעמונים. אני לא יודעת אם זה כל כך סביב אלימות כלכלית. הם באו פה להרצאה אחת. חיברתי אותם לשתיה משפחות. זה היה יותר על איך לנהל נכון. לא קישרתי את זה לאלימות כלכלית (מ"ד, עובדת סוציאלית רפרנטית אלימות).

מנקודת מבטה של העובדת הסוציאלית, הסכום המזערי של הסיוע הכלכלי שהיא יכולה להציע מגחיק את מחויבותה, ומאלץ אותה להפנות פונות לארגוני החברה האזרחית דוגמת עמותת **פעמונים**. ארגונים אלה גם הם יכולים להציע מענה חלקי בלבד. העובדות כבולות לשגרות הפעולה הפורמליות בארגון, ומעצבות ברוחן ובאמצעות ההדרכות שהן מקבלות את הגדרת תפקידן, המוגבל במיוחד נוכח היעדר מענים נוספים שאינם טיפוליים. גם אלה המחויבות לפעולות אתגור, בעיקר קישור למענים המוצעים בארגונים אחרים, אינן מתרחקות מההנחיות הפורמליות, אלא פועלות בצילן ודואגות לשמרון.

עוד עולה מדברי המשתתפות כי מקור הסמכות של הזהות המקצועית שלהן הוא תיווך מדיניות הרווחה ומחויבות לטיפול ארוך טווח, ושמקור הלגיטימציה שלהן הוא הידע, המיומנות והניסיון המקצועיים שהן מביאות למפגש עם הפונה. הן הדגישו בדבריהן את הבסיס הנורמטיבי של פעולתן, שתכליתו העצמת הפונה והליווי שלה. דרך המענה הטיפולי מעמעמות העובדות הסוציאליות את השלכות דלותם של המענים החומריים, ואף מתקפות את מחויבותן לזהירות, בטענה כי הטענות בדבר אלימות כלכלית הן סובייקטיביות. כך מצטמצמת משמעות המידע על אלימות כלכלית כמידע המשקף מצב חירום, שבו המשך הנישול של נפגעות ממשאביהן הכלכליים משמעותו החרפת מצוקתן ומצוקת הילדים, והטיפול המעשי בקשים הכלכליים נותר מחויבות שניתן לאתגר אותה רק באמצעות הפניה לגופים חיצוניים.

יחידות הסיוע: מחויבות לגישור

ביחידות הסיוע עולה מחויבות לגישור השואבת ממקור סמכותן כמפעילות מנגנוני תיווך בין בני הזוג. ביחידות הסיוע מועסקות עובדות סוציאליות ומעט משפטניות, והן נוקטות את שפת הגישור הניטרלית כאמצעי אפקטיבי לטיפול בסכסוכים בין בני זוג בהליכי גירושין. הן מדגישות את חשיבות הניטרליות לכך ששני בני הזוג יחוו שההליך מאוזן ויירטמו לשתף פעולה עימו ועם הצוות. כך אמרה ג"ז, עובדת סוציאלית ביחידת הסיוע:

אנחנו ממלאים טופס יידוע. אנחנו מחתימים את הצד הפגוע, שחווה אלימות, על הטופס הזה, ויש לנו כמובן גם מידע רלוונטי לגבי מרכזים למניעת אלימות בכל

עיר, יש מספרי טלפון, אנחנו מציידיים במספר הזה. נותנים את האינפורמציה, גם לצד הפוגע וגם לצד הנפגע, גם מפנים את הצד הפוגע, גם מפנים את הצד הנפגע למרכזים למניעת אלימות שנמצאים בכל עיר... אם אנחנו חושבים שיש בעיה, שהאדם נמצא באיזשהו סיכון, שהוא חווה אלימות ולא מכיר בזה עד הסוף, אנחנו מיידעים איך אנחנו רואים את הדברים. ככל שנמצאים בתוך הליך של גירושין, ככל שהוא מתמשך, צפוי שדברים יקצינו ויסלימו.

ביחידות הסיוע, מסבירה המרואיינת, צורת התגובה היא שימוש בטופס יידוע המיועד למתן מידע על השירותים הקיימים, וכן לפניית הפונה למרכז למניעת אלימות. בדרך זו באה לידי ביטוי המחויבות להרחיב את הגדרת האלימות גם לאלימות כלכלית, כך שתיכלל בחובת היידוע (חובת היידוע כפי שנוספה לחוק בשנת 2002), זאת ללא החובה להרחיב במפגש את משמעות המידע על אלימות כלכלית ודרכי עזרה אפשריות. נראה שהחתימה מתקפת את הליך העברת המידע, ועימו את העברת האחריות לטיפול באלימות אל האישה המתגרשת ואל המרכזים למניעת אלימות. העובדת הסוציאלית מקפידה לדבר בשפה ניטרלית, הנמנעת מייחוס מעשה האלימות לצד אחד בלבד. אומנם היא מודעת לכך שההתנהגות האלימה עתידה להקצין בהליך הגירושין, אך בשל מחויבותה להליך הגישור נראה שאין היא מביאה זאת בחשבון, ואין היא שוקלת להרחיב את משמעות המידע על האלימות הכלכלית או לנקוט צעדים בגינה. כלומר: מקור הלגיטימציה של הזהות המקצועית הוא האחריות לניהול של הליך הגישור, קיום החוק – לרבות היידוע, וההפניה. העובדת הסוציאלית מחתימה את הצד הפוגע ומבליטה את הסיכון. מכיוון שהבסיס הנורמטיבי ביחידות הסיוע הוא גילוי אחריות, היא נדרשת לתת מידע ולהפנות, בין השאר, למרכזי הסיוע, כדרך ההתייחסות ההולמת למידע על אלימות כלכלית העולה במפגש. במעשה היידוע העובדת מגלה אחריות ועומדת בכללים המנחים של הארגון. בה בעת, ניכר כי היא מפחיתה מהמשמעות של המידע על אלימות כלכלית: היא מכירה בסיכון שבאלימות פיזית, ומתעלמת מהסיכון שבאלימות כלכלית. גם במקרה שלהלן, מסמך ההפניה עולה כביטוי למחויבות ליידוע והמלצה לקבלת עזרה משפטית:

פוגשים ושומעים את זה גם לא סביב הליך הגירושין. היסטוריה של שנים שלא מאפשרים שימוש בכרטיס אשראי או שמגבילים מבחינת יציאה לעבודה או שצריך לדווח על כל הוצאה או שנותנים סכום של כסף שאמור להספיק. זאת אומרת, גם זה, זה סוג של שליטה.

ש: מה אתן עושות כשאתן נתקלות בסוג הזה של הסיפורים?

ת: זו אותה התייחסות פחות או יותר. אנחנו ממליצים על ייצוג משפטי, להתייעץ על הזכויות. מכיוון שזה דפוס של אלימות, תמיד נמליץ לפנות למרכז למניעת אלימות. זה לא נכון לנהל הליך של גירושין כשאין כתובת טיפולית ברקע. יש צעדים שיכולים להיות מסכנים. זה שילוב של ייעוץ משפטי מדויק ונכון לעניין הסטטוס, ההליך המשפטי שנדרש וגם בליווי מקצועי של עו"ס למניעת אלימות; זה

חלק בלתי נפרד מההליך. אם היא לא מטופלת, אנחנו נדאג שיהיה את החיבור הזה, בין אם זה אלימות כלכלית או כל סוג של אלימות אחרת. מבחינתי זה היינו הך (ג'י, עובדת סוציאלית).

המחויבות לגישור מאפשרת למרואיינת לחוש שהתנהלותה מוסרית, נוכח הבנתה שיש גילויי אלימות ושעליה להיעזר במוסד אחר, כלומר עליה להעביר את הסוגיה למרכזים למניעת אלימות לצורך מענה טיפולי. היעדר הבחנה בין סוגי האלימות מגלם ייחוס משמעות מופחתת למידע על אלימות כלכלית, והתעלמות מהעובדה כי גם אם תהיה בתמונה עובדת סוציאלית, לא יהיו לה כלים להתמודדות עם האלימות הכלכלית. היעדר אבחנה חוזר על עצמו גם בציטוט שלהלן, אך מלמד שבמצבים מסוימים העובדות חורגות משגרות הפעולה הפורמליות לטובת פעולת אתגור שעניינה הנחיית בן הזוג האלים כלכלית לשנות את דרך הפעולה שלו. פעולת האתגור של העובדת מבטאת רמת מחויבות גבוהה יותר לפונה, אך היא עדיין נעשית בתוך אותה מסגרת פעולה ארגונית המשמרת את הפרקטיקה המקובלת, תוך הבלטת המחויבות ליטול אחריות, להעביר מידע וליידע.

שוב, באותו אופן, זו לא התנהגות בין בני אדם. ברגע שיש צד אחד שהוא שולט על הכספים של הצד השני ומונע ממנו להתנהל באופן חופשי עם הכספים ששייכים לו מבחינה חוקית, זו שליטה. זו שליטה, זו הפחדה, זה איום, זה לגמרי אלימות. מבחינתי, אני לא צריכה את החוק שיגדיר את זה כעבירה פלילית; מבחינתי כאשר מקצוע זו אלימות לכל דבר. אני פועלת כמו בכל מקרה של אלימות, של ליידע... זה יכול להיות גם לשבת מול אנשים: "זה לא יכול להיות. עכשיו אתה מיידע אותה מה חשבון הבנק, בוא תגיד". היו מצבים שאנשים מיתממים ואומרים, אז אמרת: "בוא תגיד מה חשבון הבנק, מה הקוד. תיידע אותה, תלמד אותה איך נכנסים לראות". זה קטן קטן, זה לא באמת משנה את הדפוס, אבל עצם זה שהאשה מקבלת לגיטימציה, ויש מישהו שאומר בקול רם את הדברים האלה ונותן לגיטימציה לתחושות שלה וקורא לזה בשם, זה כבר שם אותה במקום קצת אחר (ג'י, מנהלת יחידת הסיוע).

נוכח בן הזוג הנוקט אלימות כלכלית, המחויבות לפעול באופן הקורא תיגר על הפרקטיקה הארגונית הדומיננטית מקבלת צורה של גינוי: "מצבים שאנשים מיתממים". הדוברת רואה בשליטה הכלכלית גילוי של אלימות, והיא מתייצבת לצד הפונה ומבקשת בשמה מבן הזוג שימסור לה את המידע שיאפשר לה גישה לחשבון הבנק. לצד המחויבות לניטרליות עולה גם המחויבות לקוד מוסרי של אחריות, המאפשר לפעולה זו לקבל משמעות של התייצבות מסוימת לצד הנפגעת, באמצעות הפניה ליעוץ משפטי ויידוע על ההליך המשפטי.

הזהות המקצועית של העובדות הסוציאליות והמשפטניות ביחידות הסיוע שואבת את שמכותה מהידע על הליכי גישור, ומהדגשת חשיבותה של ההחתמה על המסמך ולפיו בני הזוג מבינים שהטיפול באלימות יתנהל במסגרת אחרת. זהותן המקצועית מתארגנת סביב

מחויבותן לנקוט ניטרליות בנוגע ליחסים בין בני הזוג. זהות זו בולטת במיוחד בלשון הניטרלית מגדרית שהן נוקטות, המשקפת את תפיסתן המקצועית ולפיה אין צד אחד שהוא על פי רוב מוחלש, ולכן מאפשרת להן לעמוד מאחורי המחויבות הגורפת להליך של בירור ותיווך. מחויבותן ודרך הפעולה שלהן נסמכות על הלגיטימציה שניתנה להן להעביר מידע על אפשרויות טיפול פורמליות, אם יש כאלה. כך, היידוע והעברת האחריות לטיפול באלימות הכלכלית למי שמופקדות על הנושא במרכזים למניעת אלימות הופכים לפעולה הנורמטיבית.

לסיכום, בעקבות טוביאנה וזייטסמה (Toubiana & Zietsma, 2017) נותחו זהויות תעסוקתיות כפי שעלו מתוך מקורות הסמכות, מקורות הלגיטימציה והבסיס הנורמטיבי של הפעולה המדווחת. לוח 1 מציג את שלושת היבטי הזהות המקצועית שעלו באופן המצביע על "הזדהות או מחויבות" (Toubiana & Zietsma, 2017, 928). במחקר הנוכחי, המחויבות כלפי ארגון הרווחה מייצגת גם מחויבות כלפי הקווים המנחים של העיסוק; ואילו המחויבות כלפי נפגעות האלימות הכלכלית מייצגת מחויבות לזכותן להגנה ולהליך שיקום ייחודי התואם את צורכיהן. בתוך כל אחד מהמרחבים הארגוניים נמצאה זהות מקצועית אופיינית, גם אם לא אחידה באופיה.

לוח 1: היבטי הזהות המקצועית

זהות מתוכנת	זהות טיפולית	זהות ביורוקרטית	
עו"סיות ומשפטניות ביחידות הסיוע	עו"סיות בשירותים החברתיים	עו"סיות ופקידות בביטוח הלאומי	
תיווך בין בני הזוג	תיווך מדיניות הרווחה תוך התייחסות לפרט	ביצוע אדמיניסטרטיבי של מדיניות הרווחה	מקור הסמכות
העברת מידע	מיומנות, ידע וניסיון מקצועיים	מחויבות לנהלי הארגון	מקורות הלגיטימציה
אחריות	התפתחות/העצמה	מיצוי זכויות	בסיס נורמטיבי – קוד מוסרי
הפניה	סל מענים חומרי/טיפולי	פעולה לאיסוף מסמכים לצורך ביסוס התאמה לקטגוריה של נפגעת אלימות במשפחה	התגובה

דיון

מטרנו במאמר זה היתה לחבר בין נקודת המבט של השראה להנגשת משאבים (פועלות מוטמעת) לבין נקודת המבט של הזהות המקצועית, כדי להבין את פרקטיקות המדיניות בתחום האלימות הכלכלית כפי שאלו מתעצבות באינטראקציה בין החברה האזרחית

וארגוני הרווחה, וכפי שהן מתבטאות במשמעויות שמועסקות בארגוני הרווחה מייחסות למידע על אלימות כלכלית. ניסחנו מטרה זו כדרך להעמקת ההבנה באשר למדיניות החברתית בפועל, כפי שהיא נוצרת ללא מדיניות פורמלית המתייחסת באופן ספציפי לאלימות כלכלית ולמשאבים הנדרשים למענה מייד לנפגעות, ותוך יחסי גומלין עם ארגוני חברה אזרחית המותחים ביקורת על היעדרה של מדיניות פורמלית. כחלק ממטרה זו ניסינו להבין מאילו מקורות שיח נשאבת המשמעות המיוחסת למידע על אלימות כלכלית, כחלק מהבנת תרומתם למדיניות של ארגוני החברה האזרחית וטיעוניהם, גם אם אינם מאומצים רשמית. נקודת המבט של זהות מקצועית עניינה המתח שבין הנחיות המקצוע וההנחיות הפורמליות בארגון ספציפי, לבין פעולה אוטונומית של המועסקות בו. השילוב בין נקודת המבט של הפועלות המוטמעת לבין נקודת המבט של הזהות המקצועית אפשר לנו לבחון את מקורותיו של הבסיס הנורמטיבי של הפעולה. מקורות אלו מבטאים הן את הפרשנות המקצועית להנחיות הפורמליות, הן את חלחולן של תובנות ביקורתיות שמקורן בהקשר הציבורי, החוץ-ארגוני.

ממצאי המחקר מלמדים שבהיעדרה של מדיניות פורמלית ביחס לסוגיה, אקטיביזם חוץ-ארגוני המקדם תובנות ביקורתיות נוכח ולרגעים אף משתתף בעיצוב פעולותיהן של מועסקות הארגון, גם כאשר המשאבים ואפשרויות הפעולה נותרים מוגבלים. ממצאינו אפשרו לנו לנתח בדרך זו כל אחד מהארגונים שחקרנו. אנו פותחות בהצגת הממצאים כפי שעלו בכל אחד מהם:

הביטוח הלאומי. מצאנו שהזהות המקצועיות הביורוקרטית של עובדות הביטוח הלאומי שואבת מההנחיות הפורמליות את ההתבססות על שלושה מסמכים: מסמך המעיד על חשבון בנק נפרד; מסמך המציג אישור של עובדת סוציאלית לכך שהפונה היא נפגעת אלימות במשפחה; ובמקרים מסוימים – מסמך המעיד על שהייה במקלט לנשים מוכות ויציאה ממנו. ללא מסמכים אלה אין לעובדות כל אפשרות לפעול. עם זאת, מצאנו שחלק מהמרוואיינות מפעילות אחרים בארגון כדי שיוכלו לזרז את קבלתם של המסמכים הללו, ועל בסיסם תוכר זכאותה של הפונה למענה כנפגעת אלימות במשפחה או זכותה להבטחת הכנסה. ממצא זה משקף את תרומתה של נקודת המבט של ההשראה להנגשה להבנת הזהות המקצועית, שכן ניכר שהמועסקות אינן פורצות את מסגרת ההנחיה הפורמלית, אלא מממשות אותה בהיבט של הרחבת קטגוריות הזכאות. בדרך זו הן מתקפות את הצורך להוסיף להבנת זהותן המקצועית את סוגיית מקורותיה של הפעולה: מקורות הסמכות של פעולתן נשאבים מההנחיות הפורמליות של הארגון, ובה בעת מקורות הלגיטימציה והבסיס הנורמטיבי נשאבים מהביקורת הציבורית התובעת מיצוי של האפשרות להנגשת מענה. בהיעדרה של מדיניות פורמלית בנוגע לאלימות כלכלית, הביקורת הציבורית מקדמת תובנות וצוברת נוכחות בפעולות של מועסקות הביטוח הלאומי כפי שהן מעצבות אותן, גם אם פרט לזירוז של הפקת המסמכים אין להן אפשרות להקצות משאבים או ליישם אפשרויות פעולה.

האגף לשירותים חברתיים והמרכזים למניעת אלימות. בארגונים אלה מצאנו זהות מקצועית טיפולית המצמצמת פעמים רבות את המשמעות של מידע על אלימות כלכלית, ואינה מתרגמת אותו להגדרה של סכנה ומצב חירום. מצאנו שאף שעובדות סוציאליות יכולות להכריע את הכף באמצעות מסמך המאשר שמעמדה של שורדת האלימות הכלכלית רלוונטי לחוק מניעת אלימות במשפחה, במקרים רבים מחויבותן להנחיות הפורמליות גוברת, והן נמנעות מפעולת האתגור המכרעת של הוצאת מסמך זה. נאמנותן למדיניות הפורמלית מאפשרת להן להציע טיפול ארוך טווח לצד שימוש בסל המענים המוקצה לנשים בעוני, ובכך באה לידי ביטוי הבנתן שזהו המענה המקצועי היחיד שהן יכולות להציע. עם זאת, מצאנו שחלק מהמרוואיינות מוצאות דרכים נוספות, בלתי פורמליות, המאפשרות להן פעולות אתגור. מתברר שהן מנתבות נשים להסתמך על ארגונים בחברה האזרחית, ארגונים שהן מייחסות להם התמצאות בתחום האלימות הכלכלית ומשאבים רלוונטיים. מנקודת המבט של השראה להנגשת משאבים, מחויבותן מתבססת על ההנחיות הפורמליות כמקורות סמכות, ולצידן על השפה וההיכרות עם הבעיה כפי שאלו מקודמות על ידי הביקורת הציבורית. ארגוני החברה האזרחית המציעים אופני תגובה רלוונטיים יותר מנכחים ראייה פמיניסטית המלמדת על העזרה הכלכלית הנדרשת. בדרך זו, למרות היעדר מדיניות מוצהרת, הבסיס הנורמטיבי המפעיל אצל מועסקות ארגוני הרווחה את ההפניה למענים לא טיפוליים יוצר מדיניות ציבורית בפועל, וזו מטילה את האחריות למוגנותן של הפונות על ארגוני החברה האזרחית ועל מענים שאינם קשורים במדינה ויש להם נגיעה לאלימות כלכלית, דוגמת פיילוט הבנקים.

יחידות הסיוע שלידי בתי המשפט. ממצאינו מלמדים כי ביחידות הללו ההתייחסות למידע בדבר אלימות כלכלית היא מזערית בהשוואה לארגונים האחרים. מידע כזה שפונות מספקות, למרות הרלוונטיות שלו לניהול תהליך התיווך בין בני הזוג, משמש אך ורק לצורך חובת היידוע בדבר כתובת המרכז למניעת אלימות באזור הרלוונטי, ולצורך ההפניה אליו. מבחינה זו, זיהינו התייצבות מלאה של העובדות לצד שגרת הפעולה הפורמלית. זו מתבטאת בהתייחסות ניטרלית מגדרית, המנתקת את המידע על אלימות כלכלית מתהליך התיווך שיחידות הסיוע מופקדות עליו. מדובר בשגרת פעולה שאינה מציעה תמיכה כלשהי למורכבות הכלכלית הייחודית לנפגעות אלימות כלכלית. עם זאת, מצאנו שחלק מהמרוואיינות מוצאות דרכים נוספות, בלתי פורמליות, המאפשרות להן מחוות אתגור השואבות מתובנות פמיניסטיות בדבר מהותה של אלימות כלכלית ומצבן של נפגעותיה. מחוות אלו באות לידי ביטוי בכך שהן משלבות בשיחה עם בני הזוג מילות הנחיה מאיימות המדגישות את זכויותיהן של הנפגעות. כך מתבססת בפועל פרקטיקת מדיניות שיש בה גם קווי מתאר המכירים באופי המגדרי של התופעה.

ממצאי המחקר מצביעים אפוא על האפשרות כי עבור חלק מהמועסקות, ההשראה לגיוס משאבים מגיעה ממסרים ביקורתיים חוץ-ארגוניים, שברוך זו הופכים למעצבי המדיניות בפועל. תנועת הנשים בארץ ובעולם פועלת לקידום מחויבותה של המדינה להגנה על נפגעות

אלימות כלכלית, ופעולתה באה לידי ביטוי בחקיקה ובשינויי חקיקה. אלה כבר נעשו במדינות שונות, ובהן ארצות הברית, קנדה, אנגליה, ניו זילנד והודו. בישראל, השיח האקדמי, והשיח המקצועי בשירותים הממוסדים ובארגוני החברה האזרחית – ובעיקר עמותת **רוח נשית** – העלו את המודעות לסוגיה ואת ההבנה הציבורית שלה. שיח ציבורי זה חיזק את האפשרות שלמרות שגרות הפעולה הפורמליות, הנוטות להשתיק את תופעת האלימות הכלכלית (רנן-ברזילי ויוסרי, 2016), ולמרות הקלות שבה גבריות הגמונית מאפשרת להפוך שליטה בכסף לאלימות כלכלית, עובדות ארגוני הרווחה יכולות לייחס משמעות רבה יותר למידע על אלימות כלכלית ולפתח מחויבות כלפי נפגעות.

שילובה של גישת הזהות המקצועית עם המונח השראה להנגשת משאבים אפשר לנו להראות כיצד המחויבות לפונות שזורה בשגרות הפעולה הפורמליות. זאת באופן המשקף המשכיות ביחס לצמצום משמעותו של מידע על אלימות כלכלית, ושימור הפרקטיקה ולפיה העובדות בארגוני הרווחה אינן רואות נפגעות אלימות כלכלית כמי שנתונות במצב חירום, מצב שבו הצורך להגן על הנשים מהמשך נישולן ממשאביהן הכלכליים מחייב מענים כלכליים מיידיים, או בסיס זכאות למענים שיאפשרו את שיקומן הכלכלי.

אם כן, האקטיביזם הפמיניסטי החוץ-מוסדי, המקדם לאורך שנים את המודעות החברתית להשפעותיה של אלימות כלכלית על חייהן של נשים, ממלא תפקיד בעיצוב הטיפול בהן גם בהיעדר חקיקה. עם זאת, התברר כי כשמדובר בהיתכנות של תמיכה בנפגעות אלימות כלכלית, הרי המודעות שאקטיביזם זה מקדם נוכחת בעולמן של אותן עובדות שזהותן החברתית חושפת אותן לתכניה, אבל אין בכוחה של מודעות זו לטלטל את פרקטיקות המדיניות המקובלות, המצמצמות את משמעותו של מידע על אלימות כלכלית.

השילוב התאורטי בין נקודת המבט של השראה להנגשת משאבים לבין נקודת המבט של הזהות המקצועית אפשר לנו לזהות את הפיצול במחויבותן של העובדות בשלושת ארגוני הרווחה שנבחנו. באמצעות פיצול זה הן משלבות בין נאמנותן הראשונית לשגרות הפעולה הפורמליות לבין קריאת תיגר מתונה עליהן, המתיישבת עימן. שלושת התהליכים שנמצאו באמצעות ניתוח הזהויות התעסוקתיות האופייניות לכל אחד מארגוני הרווחה, תוך בחינה של מקורות הסמכות, מקורות הלגיטימציה והבסיס הנורמטיבי, מלמדים שזהויות אלה תומכות במחויבותן הדומיננטית של העובדות לשימור שגרות הפעולה הפורמליות. כל אחת מהזהויות שעלו – הביורוקרטית, הטיפולית והמתווכת – מזינה תהליך שבחסותו יכולות העובדות לחוש שהן ממלאות כשורה את תפקידן, גם כשהתנהלותן מעידה על אי הכרה בשיקום הייחודי שהפונות זקוקות לו. ואולם כשהן מכירות בפונות כנפגעות אלימות במשפחה, הן מציעות להן את אופני הטיפול המינימליים המקובלים.

נקודת המבט של השראה להנגשה, שהציעו ת'ורנטון ואחי (Thornton et al., 2012), תורמת להבנת הפרקטיקות הפורמליות המעממות את משמעותו של מידע על אלימות כלכלית, ולכן מקשות להכליל אותה באבחון האלימות במשפחה. היא מאפשרת להבין איך

עובדות חוות את התנהלותן כפעולה מוסרית ורציונלית. אטראש-נאג'ר וסטריר (Attrash-) (Najjar & Strier, 2020) כבר הבליטו את השוליות היחסית של ערכי העבודה הסוציאלית בביסוס תחושה של פעולה מוסרית. כאן הראינו איך הבסיס המוסרי של הפעולה ניזון ממקורות שיח חוץ-ארגוניים ומחזק, בקרב חלק מהמועסקות, את המחויבות להתייחס למידע על אלימות כלכלית. ממצאינו מבחינים בין אופני התגובה הייחודיים לכל אחד מארגוני הרווחה שנבחנו במחקר. המפגש של נפגעות אלימות כלכלית עם עובדות שירותי הרווחה אינו מתייחס במקרים רבים להיותה של אלימות כלכלית מצב חירום. עם זאת, לצד נאמנות לשגרות הפעולה הפורמליות, העובדות מפגינות לעיתים גם מחויבות להגן על נפגעות אלימות כלכלית באמצעות פעולות הקוראות תיגר עליהן. נציג אותן להלן.

נקודת המבט של השראה להנגשת משאבים, שבאמצעות שילובה עם נקודת המבט של הזהות המקצועית ניתחנו את שלוש הזהויות המקצועיות, אפשרה לנו להבחין בין הפעולות המשמרות לבין הפעולות המאתגרות שנקטו העובדות בשלושת ארגוני הרווחה שנבחנו. אבחנה ברורה זו מלמדת על התרומה המשולשת של השילוב התאורטי:

ראשית, הוא מאפשר לבחון את משקלן של פעולות מאתגרות לעומת זה של פעולות משמרות בהקשר של מצב מעברי, שבו השיח הציבורי נתון בתהליך שינוי. במקרה שנבחן כאן, תהליך השינוי הוא תוצר עבודתן של אקטיביסטיות המנסות לקדם תפיסה המרחיבה את מחויבות המדינה למוגנותן של נשים. מחקר שנערך באחרונה בפינלנד מראה עד כמה האפשרות של ידע פמיניסטי להשפיע על המדיניות במישרין היא מצומצמת, ומבליט את חשיבות העיסוק בנתיב העקיף שדנו בו כאן (Elomäki et al., 2019). שנית, השילוב מבליט את חשיבותם של מקורות השיח והמקורות הפוליטיים שמקדמים ארגוני חברה אזרחית, ואשר היבטי הזהות המקצועית מתכתבים עימם ותורמים לעיצובה של המדיניות בפועל. שלישית, הוא מלמד על האפשרות כי בהיעדר חקיקה, האקטיביזם הפמיניסטי החוץ-מוסדי, המקדם זה שנים את המודעות החברתית להשפעות שיש לאלימות כלכלית על חייהן של נשים, ממלא תפקיד – גם אם מצומצם – בעיצוב הטיפול בהן.

נוכח תרומות תאורטיות אלו עולה השאלה שהצבנו בכותרת המאמר: האם מתקיימת בישראל מדיניות ציבורית לא מוצהרת בכל הנוגע לאלימות כלכלית? ממצאינו מלמדים שגם אם מסתמן פוטנציאל כזה הוא אינו גדול, ובכל מקרה, אינו גדול דיו.

המלצות למחקר עתידי

המגבלה המרכזית במחקר זה היא בכך שאינו בוחן את דרגתן של המרואיינות כגורם המעצב את עמדת הכוח שלהן בארגון, כלומר את מידת יכולתן להטמיע את דרכי פעולתן בהנחיות הפעולה הפורמליות. מחקר עתידי יוכל לבחון את ההיבט המקצועי ואת תפקידן של המרואיינות כגורם המעצב את עמדת הכוח שלהן בארגון, כלומר מידת יכולתן לכוון

מרווח אוטונומי בין דרך פעולתן לבין הנחיות הפעולה של הארגון ואת חלקו של התפקיד והמעמד המקצועי בעיצוב פעולות קוראות תיגר. כך ניתן יהיה לבחון את חשיבותו של התפקיד הספציפי בתוך הארגון, ואת חשיבותו של המעמד המקצועי בעיצוב פעולות הקוראות תיגר על המדיניות ועל ההנחיות הפורמליות. בחינה כזאת תרחיב את הבנת המושג פעולות מוטמעות בתוך המחקר המתפתח בדבר זהות מקצועית.

המלצות מעשיות

פרסמנו את המלצותינו בנושא בנייר עמדה שפורסם באתר של משרד הרווחה, והוא משולב כיום בהכשרתן של עובדות סוציאליות (יסעור-בורוכוביץ' ואחי, 2021). לאור הממצאים, אנו ממליצות לחייב כל עובדת סוציאלית ופקידה הפוגשות במסגרת עבודתן נשים הסובלות מאלימות כלכלית ליידע את האישה ולהסביר לה את מהות התופעה. חובת היידוע בדבר עבירת אלימות מתקיימת כתיקון לחוק למניעת אלימות כבר משנת 2001 (סעיף 11א). אומנם בחוק עצמו לא מתוארת אלימות כלכלית (עדיין), אבל היא עשויה להתפרש כנכללת בסעיף 33 לחוק, לאור העובדה שהיא פוגעת בניהול "תקין וסביר" של החיים (רנן-ברזילי ויוסרי, 2016). זאת ועוד, בפרשנות מרחיבה אפשר להכלילה באלימות נפשית, ועל כן חובת היידוע עליה מן הראוי שתחול על עובד/יות ציבור (ולו מתוקף כוח ההיקש).

מאחר שלאלימות הכלכלית יש השפעות קשות לטווח ארוך, חשוב שמופיעה השונים יובאו בחשבון ויהוו יעד לעזרה ולטיפול החל מהפנייה הראשונה, ולא יידחקו לאחור בטענה שאין מדובר בעניין של חירום, או בטענה לדברים דחופים יותר שהטיפול בהם קודם. יש להתייחס לאלימות מסוג זה כסיבה המרכזית הכוללת וכובלת נשים וילדים למערכות יחסים פוגעניות, ומונעות מהם להשתחרר מהן.

מקורות

- אוקסנברג, ש' (2020). **הטיפול בגברים אלימים**. שדולת הנשים בישראל.
- באייר-טופילסקי, ט', מנור, א' וסבו-לאל, ר' (2015). **יחידות הסיוע ליד בתי המשפט לענייני משפחה: מחקר הערכה ארצי**. האגף הבכיר למחקר, תכנון והכשרה בשיתוף האגף לשירותים אישיים וחברתיים, שירות פרט ומשפחה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- דרון, א' (2014). הביטוח הלאומי במאבק על האוניברסליות. **ביטחון סוציאלי**, 93, 59–75.
- יסעור-בורוכוביץ', ד', בנימין, א' ורנן-ברזילי, א' (2021). פרספקטיבה מגדרית על מיצוי זכויות: המקרה של אלימות בן זוג. **ביטחון סוציאלי**, 113, 171–201.

יסעור-בורוכוביץ', ד', קריגל, ק', בנימין, א' ורנן-ברזילי, א' (2021). אלימות כלכלית: אפיונים ודרכי התמודדות. נייר עמדה. אתר משרד הרווחה.

משרד העבודה הרווחה והשירותים החברתיים (חסר תאריך). אלימות במשפחה: שיקום וטיפול.

<https://www.gov.il/he/Departments/Guides/molasa-domestic-violence-treatment-and-rehabilitation?chapterIndex=3>

ניצן, א' (2014). עבר, הווה ועתיד במערכת הביטוח הלאומי בישראל. ביטחון סוציאלי, 93, 57–47.

ענבר, ע', נבו, ח' ולהמן, ס' (2008). יחידות הסיוע ליד בתי המשפט לענייני משפחה: עשור לפעילותן. משפחה במשפט, ב, 51–25.

קריגל, ק' ופלד ע' (2016). הנתיה המוביל מתלות לעצמאות כלכלית בקרב נשים נפגעות אלימות בני זוג: רקע תאורטי, חסמים ועקרונות פעולה. ביטחון סוציאלי, 99, 93–63.

רנן-ברזילי, א' ויוסרי, ש' (2016). אלימות כלכלית במשפחה: בין דומיננטיות גברית לגבריות נכפית? עיוני משפט, לט, 660–613.

Adams, A. E., Littwin, A. K., & Javorka, M. (2020). The frequency, nature, and effects of coerced debt among a national sample of women seeking help for intimate partner violence. *Violence Against Women*, 26(11), 1324–1342. <https://doi.org/10.1177/1077801219841445>

Adams, A. E., Sullivan, C. M., Bybee, D., & Greeson, M. R. (2008). Development of the scale of economic abuse. *Violence Against Women*, 14(5), 563–588. <https://doi.org/10.1177/1077801208315529>

Attrash-Najjar, A., & Strier, R. (2020). Moral distress and privatisation: Lost in neoliberal transition. *Ethics and Social Welfare*, 14(1), 21–38. <https://doi.org/10.1080/17496535.2020.1720107>

Barwick, K., McGorrery, P., & McMahon, M. (2020). Ahead of their time? The offences of economic and emotional abuse in Tasmania, Australia. In M. McMahon & P. McGorrery (Eds.), *Criminalising coercive control: Family violence and the criminal law* (pp. 135–158). Springer.

Birch, K. (2015). Neoliberalism: The whys and wherefores and the future directions. *Sociology Compass*, 9(7), 571–584. <https://doi.org/10.1111/soc4.12277>

Christy, K., Welter, T., Dundon, K., Valandra, & Bruce, A. (2022). Economic abuse: A subtle but common form of power and control. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(1–2), NP473–NP499. <https://doi.org/10.1177/0886260520916264>

- Cohen, N. (2023). Street-level bureaucrats in public policy. In M. van Gerven, C. Rothmayr Allison, & K. Schubert (Eds.), *Encyclopedia of public policy* (pp. 1–8). Springer International Publishing.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-90434-0_40-1
- Duron, J. F., Johnson, L., Hoge, G. L., & Postmus, J. L. (2020). Observing coercive control beyond intimate partner violence: Examining the perceptions of professionals about common tactics used in victimization. *Psychology of Violence, 11*(2), 144–154.
<https://doi.org/10.1037/vio0000354>
- Elomäki, A., Kantola, J., Koivunen, A., & Ylöstalo, H. (2019). Affective virtuosity: Challenges for governance feminism in the context of the economic crisis. *Gender, Work & Organization, 26*(6), 822–839.
<https://doi.org/10.1111/gwao.12313>
- Klein, H. J., Molloy, J. C., & Brinsfield, C. T. (2012). Reconceptualizing workplace commitment to redress a stretched construct: Revisiting assumptions and removing confounds. *Academy of Management Review, 37*(1), 130–151. <https://doi.org/10.5465/amr.2010.0018>
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *InterViews: Learning the craft of qualitative research interviewing*. Sage.
- Maron, A., & Shalev, M. (2017). *Neoliberalism as a state project: Changing the political economy of Israel*. Oxford University Press.
- Renan-Barzilay, A. R. (2017). Power in the age of in/equality: Economic abuse, masculinities, and the long road to marriage equality. *Akron Law Review, 51*(2), 323–366. <https://ssrn.com/abstract=3117817>
- Schrag, R. J. V., Ravi, K. E., & Robinson, S. R. (2020). The role of social support in the link between economic abuse and economic hardship. *Journal of Family Violence, 35*(1), 85–93. <https://doi.org/10.1007/s10896-018-0019-8>
- Sharp-Jeffs, N. (2022). *Understanding and responding to economic abuse*. Emerald Publishing Limited.
- Silverman, D. (1993). “Beginning research”: Interpreting qualitative data: Methods for analysing *talk, text and interaction*. Sage Publications.
- Stark, E. (2007). *Coercive control: How men entrap women in personal life*. Oxford University Press.
- Stylianou, A. M., Postmus, J. L., & McMahon, S. (2013). Measuring abusive behaviors: Is economic abuse a unique form of abuse? *Journal of Interpersonal Violence, 28*(16), 3186–3204.
<https://doi.org/10.1177/0886260513496904>

- Tavares, P., & Wodon, Q. (2018) *Ending violence against women and girls: Global and regional trends in women's legal protection against domestic violence and sexual harassment*. The World Bank.
- Thornton, P. H., Ocasio, W., & Lounsbury, M. (2012). *The institutional logics perspective: A new approach to culture, structure, and process*. Oxford University Press.
- Toubiana, M., & Zietsma, C. (2017). The message is on the wall? Emotions, social media and the dynamics of institutional complexity. *Academy of Management Journal*, 60(3), 922–953.
<https://doi.org/10.5465/amj.2014.0208>
- Webb, S. A. (2017). Matters of professional identity and social work. In S. A. Webb (Ed.), *Professional identity and social work* (pp. 1–18). Routledge.
- Weissman, D. M. (2020). In pursuit of economic justice: The political economy of domestic violence laws and policies. *Utah Law Review*, 2020(1).
<https://dc.law.utah.edu/ulr/vol2020/iss1/1>
- Williams, F. (2021). *Social policy: A critical and intersectional analysis*. John Wiley & Sons.